

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами ігрової діяльності»**

Виконала здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня 2 року навчання,
групи SoL1-M24
спеціальності А6 Спеціальна освіта
зі спеціалізації А6.01 Логопедія
Тетяна ТОПОЛЬНИЦЬКА

Керівник:
Олена БЄЛОВА
доктор педагогічних наук, професор
кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:
Світлана МИХАЛЬСЬКА
доктор психологічних наук,
професор кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ З РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	
1.1. Науково-теоретична сутність поняття «зв'язне мовлення»	
1.2. Закономірності розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком	
1.3. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення	
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	
2.1. Методики дослідження зв'язного мовлення	
2.2. Аналіз результатів дослідження	
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
3.1. Організація формувального експерименту	
3.2. Методика формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності	
3.3. Аналіз результатів формувального експерименту	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку є одним із ключових завдань спеціальної освіти. Цей період є важливим для розвитку мовленнєвих навичок, адже відбувається підготовка старших дошкільників до умов закладів загальної середньої освіти, де зв'язне мовлення стає основою для успішної комунікації та пізнавальної діяльності. Особливу увагу слід приділити дітям із порушеннями мовлення, оскільки несформованість мовленнєвих функцій, зокрема зв'язного висловлювання впливає подальший їх когнітивний та комунікативний розвиток.

Дослідження проблеми формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності є актуальним, адже воно сприяє пошуку нових шляхів корекції мовленнєвих порушень.

На це вказують дослідження вітчизняних і закордонних учених, які розглядали проблему розвитку зв'язного мовлення у межах загально-теоретичних психологічних (Т. Дуткевич, Ю. Трофімов, О. Цигипало та ін.), педагогічних (О. Леонтев та ін.) та фізіологічних (Л. Бадалян, Ю. Биков та ін.) підходів. Особливості формування зв'язного мовлення у дітей з типовим психофізичним розвитком досліджували Р. Павелків, В. Поліщук, М. Савчин та ін., визначаючи вікові закономірності мовленнєвого розвитку та фактори, що впливають на формування навичок зв'язного висловлювання. У межах вивчення психічних процесів у дітей із порушеннями мовлення розвиток зв'язного мовлення аналізували Л. Андрусішина, Н. Гаврилова, С. Конопляста, Р. Мартинова, Н. Пахомова, Т. Сак, Є. Соботович, В. Тарасун та ін., акцентуючи увагу на труднощах у граматичному оформленні мовлення, збагаченні словникового запасу та формуванні логічної послідовності висловлювань. Специфічні механізми мовленнєвого формування та ефективність корекційних методів у дітей з атиповим розвитком вивчали

Ю. Бугера та ін., досліджуючи особливості їхньої комунікативної діяльності та методи корекції мовленнєвих порушень.

Отже, актуальність дослідження визначається необхідністю розробки ефективних корекційних методів, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Це сприятиме їхньому мовленнєвому розвитку, інтеграції у суспільство та подальшому успішному навчанню.

Враховуючи актуальність проблемного питання, обрано тему дослідження: **«Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами ігрової діяльності».**

Мета дослідження – обґрунтувати та впровадити навчально-розвивальну методику з використанням засобів ігрової діяльності, спрямовану на формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз наукових джерел із зазначеної проблеми та розкрити особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком та порушеннями мовлення.

2. Визначити методики та експериментально перевірити актуальний розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

3. Обґрунтувати та розробити навчально-розвивальну методику, з використанням засобів ігрової діяльності спрямовану на формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – зв'язне мовлення.

Предмет дослідження – формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами ігрової діяльності.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: порівняльний аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел з проблеми вивчення та формування зв'язного мовлення у дітей з порушеннями мовлення для визначення теоретичних засад і основних підходів;

– *емпіричні*: використання методів бесіди та завдання спрямовані на вивчення та корекції зв'язного мовлення у дітей з порушеннями мовлення (Методики "Послідовні картинки", "Закінчи речення", "Опис предмета", "Розповідь за запитаннями", "Складання розповіді за серією картинок", "Вибери правильну відповідь", "Переказ тексту").

– *методи математичної статистики*: кількісний і якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних.

Теоретичне значення дослідження. Обґрунтовано науково – теоретичне розуміння «зв'язного мовлення», охарактеризовано особливості його розвитку в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення, визначено етапи формування засобами ігрової діяльності; подано порівняльний аналіз результатів дослідження дітей із порушеннями мовлення з дошкільниками із нормотиповим розвитком.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та впровадженні навчально-розвивальної методики, заснованої на засобах ігрової діяльності, спрямованої на формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Результати дослідження можуть бути використані логопедами, вихователями дошкільних закладів та батьками для організації корекційно-розвивальної роботи. Запропоновані діагностичні методики та ігрові завдання сприятимуть підвищенню ефективності корекційної роботи та підготовки дітей до навчання у закладах загальної середньої освіти.

Наукові результати дослідження були здійснені на базі закладів дошкільної освіти № 8, 28 м. Тернополя. Матеріали дослідження були висвітлені у наукових публікаціях: «.....»

Структура наукової роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел, додатків. У роботі вміщено:

таблиці та рисунки. Загальний обсяг наукової роботи – _____ сторінки, з них _____ сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ З РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

1.1. Науково-теоретична сутність поняття «зв'язне мовлення»

Протягом останніх десяти років розвиток зв'язного мовлення є центром уваги багатьох наукових досліджень. Мова, як унікальне суспільне явище, виконує функції спілкування, пізнання та впливу. Вона є носієм духовної культури народу, а також основним засобом формування національної та особистісної самосвідомості. Завдяки мові людина передає свої думки та інтегрується в соціальне середовище [20,с 60–65].

В. Сухомлинський наголошував, що зв'язне мовлення є важливою складовою навчання рідної мови [36,с 45- 47.]. Його сутність полягає в тому, щоб діти навчилися висловлювати свої думки з дотриманням високої мовленнєвої культури, як усно так і письмово. Вчителі повинні допомогти їм розвивати природну комунікативну здатність і вдосконалювати їх мовлення, спираючись на розвиток зв'язного мовлення.

У процесі створення зв'язного мовлення важливо дотримуватися принципів зв'язності та послідовності. Кожне нове речення повинно випливати з попереднього і логічно завершувати думку. Для цього використовуються різноманітні мовні засоби, такі як сполучники, займенники, синоніми, які допомагають забезпечити плавність та зрозумілість тексту. Структурна цілісність висловлювання формується через узгодженість усіх його частин.

Зв'язне мовлення є не лише сукупністю правильно побудованих речень, але й важливим продуктом, який відображає певний зміст. Кожне зв'язне висловлювання повинно адекватно відображати всі суттєві аспекти предмету чи ситуації, яку воно описує. Саме таке мовлення дозволяє передати максимально точну і детальну інформацію, враховуючи різні контексти та нюанси.

А. Богуш вивчаючи когнітивні аспекти зв'язного мовлення та його структури, зазначала, що під час комунікації формуються й реалізуються логічні зв'язки між реченнями та частинами висловлювання [5,с. 42–50.].

О. Кононко, Н. Паламар, І. Коваль, вважають зв'язне мовлення організованим за законами логіки та граматики. Вчені підкреслюють, що це мовлення має чітко визначену тему, яка об'єднує всі його частини. Зв'язне мовлення також повинно мати певну самостійність і завершеність, щоб можна було зрозуміти його основну думку. Таким чином, кожен елемент мовлення повинен бути функціонально зв'язаний з іншими частинами [22,с. 38-46.; 29 с. 52-59.; 21с. 33- 40.].

Залежно від форми та змісту спілкування розрізняють на два види мовлення: діалогічне та монологічне. Діалогічне мовлення є формою комунікативної взаємодії, де співрозмовники по черзі виступають у ролі мовця і слухача. Воно відбувається безпосередньо в процесі спілкування та потребує швидкої реакції на репліки партнера. У діалозі важливо не лише передавати інформацію, а й правильно її сприймати.

Кожен акт діалогічного мовлення розгортається в певній ситуації. Обставини, в яких відбувається спілкування, впливають на зміст і форму висловлювань. Ситуація може бути побутовою, навчальною або ігровою, що визначає характер розмови. Взаємодія мовців залежить від їхнього досвіду, емоційного стану та комунікативних намірів [8,с.14-19.]. Діалогічне мовлення характеризується постійною зміною ролей між мовцем і слухачем. Воно тісно пов'язане із ситуацією спілкування та потребує швидкої реакції.

Монологічне мовлення є складнішою формою усного мовлення, як з психологічного, так і з лінгвістичного погляду. Це мовлення однієї особи, яке адресоване слухачам і потребує розгорнутості висловлювання. На відміну від діалогу, монолог не підкріплюється питаннями чи ситуацією, що ускладнює його побудову. Він вимагає високої концентрації уваги, збереження логічної послідовності та правильного оформлення думок [15,с.21-29.].

Для монологічного мовлення важливими є чіткість, зв'язність та логічна структура висловлювання. Говорити монологічно означає вміти зосереджуватися на головному, уникати зайвих деталей, але водночас передавати думки емоційно та образно. Монолог зазвичай звернений до широкої аудиторії й вимагає добре сформованих мовленнєвих навичок. У ньому яскраво проявляється усвідомлення мовленнєвої діяльності, особливо у дітей.

Розповідь належить до монологічних форм мовлення. Це текст, у якому речення взаємопов'язані за принципом послідовності, що визначається їхньою модальною співвіднесеністю. Основними складовими розповіді є зав'язка, кульмінація та розв'язка. Така структура забезпечує логічний розвиток подій у тексті [4,с.3-5].

В галузі психології, лінгвістики та лінгводидактики існують різні підходи щодо визначення зв'язного мовлення. Його розглядають як складний процес, що поєднує мовні, когнітивні та комунікативні аспекти. Дослідники наголошують на тому, що зв'язне мовлення має бути логічно структурованим та відповідати нормам граматики. Важливу роль відіграє також його функціональність у спілкуванні [6,с. 25].

І. Синиця визначає зв'язне мовлення як таке, що має чітку структуру та змістову єдність [35,с. 45–50]. Воно організоване відповідно до задуму мовця та підпорядковується певній логіці. Основою такого мовлення є зв'язність між його складовими, яка забезпечує послідовність думок. Висловлювання повинно мати цілісність та завершеність.

Зміст зв'язного мовлення є відображенням думок, почуттів і намірів мовця. Його наповнення залежить від інтелектуального рівня, мовного досвіду та ситуації спілкування. Важливо, щоб у процесі мовлення дотримувалася логічна послідовність та смислова узгодженість. Це забезпечує ефективність комунікації та зрозумілість висловлювання для слухача або читача.

Науковці (А. Богуш, С. Дорошенко, С. Караман, Л. Паламар), які займаються дослідженнями у сфері лінгводидактики, визначають «зв'язне мовлення», як логічно, граматично й композиційно організовану єдність [2,с.

42–50.; 17 с. 28–34.; 20, с. 60–65.; 29 с. 52–59.]. Воно має певну тему, виконує комунікативні функції та відзначається завершеністю. Таке мовлення структурується на окремі значущі компоненти, що забезпечують його змістовність. Завдяки цьому воно є ефективним засобом передачі думок та взаємодії між людьми.

Термін «зв'язне мовлення» має три основні значення, які відображають його різні аспекти. По-перше, це процес мовлення, що передбачає взаємодію між мовцем і слухачем у процесі передачі інформації. Він включає послідовний виклад думок, знань або ідей, що оформлюються у зрозумілу мовленнєву структуру. У цьому розумінні зв'язне мовлення є активною діяльністю, спрямованою на досягнення ефективної комунікації [26, с.50-54].

По-друге, зв'язне мовлення може позначати результат мовленнєвої діяльності, тобто текст або висловлювання, що має логічну та структурну єдність. Такий текст характеризується смисловою завершеністю, зв'язністю між його частинами та відповідністю мовним нормам. Завдяки цьому читач або слухач може чітко зрозуміти основну думку та деталі, які її розкривають. Це забезпечує ефективність комунікації та сприяє правильному сприйняттю інформації.

По-третє, зв'язне мовлення є важливим розділом методичної науки, що вивчає принципи формування мовленнєвих навичок. Особлива увага приділяється навчанню дітей будувати висловлювання відповідно до мети й умов спілкування. Методика розвитку зв'язного мовлення орієнтована на дотримання літературних норм та формування логічно послідовних висловлювань. Це сприяє розвитку мовленнєвих здібностей дітей і покращує їхню комунікативну компетентність [8, с.14-19.].

Отже, аналіз наукових джерел доводить, що зв'язне мовлення – це результат організованого мовлення. Сутність зв'язного мовлення не лише в передачі змісту інформації але й в правильному використанні мовленнєвих засобів, інтонаційної вираженості, підбору необхідних слів, логічній побудові

речень. Поєднання всіх визначених елементів забезпечує якісне зв'язне мовлення.

1.2. Закономірності розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком

Зв'язне мовлення є важливою складовою мовленнєвого розвитку дитини, що забезпечує її здатність до комунікації, пізнання та соціалізації. У старшому дошкільному віці цей процес набуває особливого значення, оскільки діти готуються до навчання у школі, де вміння формулювати свої думки відіграє ключову роль. Розвиток зв'язного мовлення пов'язаний із становленням мовленнєвих здібностей, що включають удосконалення словникового запасу, граматичної правильності та логічної послідовності висловлювань. Діти цього віку поступово переходять від ситуативного мовлення, що залежить від конкретного контексту, до контекстного мовлення, яке є більш самостійним і незалежним від безпосередньої ситуації [30,с.16-17].

Однією з головних особливостей розвитку зв'язного мовлення у старшому дошкільному віці є розширення словникового запасу, що відбувається за рахунок активного засвоєння нових слів і понять. Діти не лише запам'ятовують нові слова, а й починають використовувати їх у різних мовленнєвих ситуаціях. Вони поступово вчаться застосовувати слова відповідно до контексту, що робить їхнє мовлення більш змістовним і точним. Це сприяє розвитку комунікативної компетентності та підготовці до навчання у школі.

Розширення словникового запасу відбувається завдяки збагаченню лексики словами, що позначають предмети, явища, дії, ознаки та просторово-часові поняття. Діти активно засвоюють назви різних категорій предметів, зокрема природних об'єктів, тварин, побутових речей та соціальних явищ. Окрім цього, вони починають усвідомлювати значення загальних і конкретних понять, що допомагає їм точніше висловлювати свої думки. Розвиток мовлення

тісно пов'язаний із сенсорним і когнітивним розвитком, адже діти засвоюють слова через власний досвід [11,с. 89].

Важливим аспектом є засвоєння багатозначності слів, що дозволяє дітям гнучкіше використовувати лексику у мовленні. Вони починають розуміти, що одне слово може мати кілька значень, залежно від контексту, у якому воно вживається. Також дошкільники вчать розрізняти синоніми та антоніми, що допомагає їм точніше добирати слова для вираження думок. Це збагачує їхнє мовлення, роблячи його більш виразним та різноманітним [26,с.50-54].

Засвоєння нових слів і їх правильне використання у мовленні відбувається через ігрову діяльність, спілкування та слухання казок чи оповідань. Діти активно експериментують із новими словами, використовуючи їх у розповідях, діалогах та творчих іграх. Використання різних мовленнєвих ситуацій допомагає закріплювати нові слова та правильно застосовувати їх у спілкуванні. Таким чином, розширення словникового запасу є ключовим фактором розвитку зв'язного мовлення, що сприяє успішній мовленнєвій взаємодії дитини з оточенням [11,с. 90].

У цьому віці діти активно використовують відмінкові закінчення, що допомагає їм правильно оформлювати речення. Вони засвоюють особливості змінювання слів за відмінками, що дозволяє їм уникати граматичних помилок. Важливим є також розуміння дієвідмінювання, що сприяє правильному використанню дієслів у різних формах. Завдяки цьому мовлення дітей стає не лише зрозумілим, а й граматично правильним [30,с.16-17.].

Діти починають використовувати складносурядні та складнопідрядні речення, що робить їхнє мовлення розгорнутим і логічним. Вони навчаються поєднувати прості речення за допомогою сполучників, що допомагає передавати складніші думки. Також вони опановують підрядні конструкції, які дозволяють пояснювати причини, наслідки або умови певних подій. Це сприяє розвитку мовленнєвого мислення та вмінню будувати послідовні висловлювання [11,с. 91].

Засвоєння правил словотвору дає дітям можливість утворювати нові слова відповідно до мовних норм. Вони експериментують зі словами, додаючи суфікси, префікси або змінюючи корені для створення нових значень. Це допомагає їм виражати свої думки точніше, збагачуючи власний словниковий запас.

Фонетична складова мовлення у дітей старшого дошкільного віку зазнає значних змін у процесі вдосконалення мовленнєвих навичок. Діти активно працюють над правильною вимовою звуків, що сприяє формуванню чіткого і зрозумілого мовлення. Вони вдосконалюють артикуляційні навички, що допомагає їм точніше відтворювати звукову структуру слів. Це є важливим етапом підготовки до письма і читання, оскільки правильна вимова впливає на подальше засвоєння грамоти [8,с.14-19.].

У цьому віці завершується формування артикуляції всіх звуків рідної мови, що дозволяє дитині говорити виразно та без фонетичних спотворень. Якщо раніше певні звуки могли вимовлятися неправильно або замінюватися іншими, то тепер вони поступово набувають правильної форми. Важливим є розвиток фонематичного слуху, завдяки якому діти вчаться розрізняти схожі за звучанням звуки та правильно їх вимовляти. Це сприяє не лише чіткому мовленню, а й загальному розвитку мовленнєвої діяльності [17,с. 28–34.].

Інтонаційне оформлення мовлення стає більш розвиненим і відповідає змісту висловлювань. Діти вчаться змінювати висоту голосу, силу звучання та темп мовлення залежно від ситуації спілкування. Вони засвоюють, що запитання, розповідь чи наказ мають різне інтонаційне оформлення, що допомагає робити мовлення більш виразним. Це сприяє кращому розумінню змісту висловлювань як співрозмовниками, так і самими дітьми.

Ритміко-мелодійна структура мовлення допомагає дітям передавати свої думки та емоції більш ефективно. Вони освоюють правильне наголошування слів, інтонаційні паузи та ритмічну організацію фраз, що робить їхнє мовлення природним і плавним. Використання інтонації для вираження емоцій дозволяє

дитині краще адаптуватися до комунікативної ситуації та взаємодіяти з оточуючими [17,с. 28–34.].

Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку проявляється у їхній здатності будувати логічні й послідовні висловлювання. Діти вчаться складати розповіді, описувати предмети, явища та події, формуючи зв'язний текст. Важливою навичкою є вміння логічно викладати свої думки, дотримуючись послідовності викладу. Це сприяє розвитку комунікативної компетентності та підготовці до шкільного навчання.

На цьому етапі діти починають використовувати мовні засоби для збереження зв'язності висловлювань. Вони активно застосовують займенники, сполучники, повтори та інші засоби логічного зв'язку між реченнями. Це допомагає їм об'єднувати окремі частини тексту в єдине цілісне висловлювання, що стає більш зрозумілим для слухача. Важливим є і правильне інтонаційне оформлення, яке допомагає виразніше передавати зміст сказаного.

Формування структурованого висловлювання відбувається через дотримання певної композиційної будови тексту. Діти навчаються розрізняти початок, основну частину та висновок, що дозволяє логічно вибудовувати свої розповіді. Вони поступово усвідомлюють, що кожна частина тексту виконує свою функцію: вступ привертає увагу, основна частина містить основну інформацію, а висновок підсумовує сказане. Саме ця структура допомагає дітям формувати зв'язні, завершені й змістовні висловлювання [24,с.23-27.].

Діалогічне мовлення у старшому дошкільному віці розвивається через активне спілкування дитини з дорослими та однолітками. Діти починають усвідомлювати, що діалог передбачає обмін репліками та вимагає активної участі обох співрозмовників. Вони навчаються ставити запитання, щоб отримати додаткову інформацію, а також відповідати на них у зрозумілій і логічній формі. Це сприяє розвитку комунікативних навичок і здатності підтримувати розмову.

У процесі діалогічного мовлення дошкільники поступово оволодівають правилами черговості реплік у розмові. Вони розуміють, що важливо слухати

співрозмовника та не перебивати його, а також реагувати відповідно до змісту висловлювань іншої людини. Дотримання черговості реплік допомагає зробити спілкування більш зрозумілим і логічним, що підвищує ефективність мовленнєвої взаємодії. Це формує у дітей навички уважного слухання та розвитку власних висловлювань у відповідь [24,с.23-27.].

Окрім вербальних засобів, важливу роль у розвитку діалогічного мовлення відіграють невербальні компоненти спілкування. Діти використовують жести, міміку та інтонацію для вираження своїх емоцій і підкреслення змісту висловлювань. Це допомагає їм точніше передавати свої думки та краще розуміти співрозмовника. Використання невербальних засобів робить спілкування більш живим і виразним, що сприяє успішному веденню діалогу.

Значний вплив на розвиток зв'язного мовлення має мовленнєве середовище, зокрема спілкування з дорослими та однолітками. Діти засвоюють мовні конструкції, наслідуючи мовлення дорослих, що допомагає їм оволодівати різними стилями мовлення. Спілкування з однолітками сприяє розвитку мовленнєвої ініціативності, оскільки діти прагнуть обмінюватися думками та підтримувати розмову. Чим багатшим і різноманітнішим є мовне середовище, тим активніше розвивається мовлення дитини, що позитивно впливає на її мовленнєву компетентність [21, с. 33–40.].

Розвиток когнітивних процесів також є важливим фактором, що впливає на формування зв'язного мовлення у старших дошкільників. Пам'ять, мислення, увага та уява сприяють кращому розумінню і відтворенню мовленнєвих конструкцій, що допомагає дітям створювати зв'язні висловлювання. У процесі розвитку мовлення діти навчаються встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, що робить їхнє мовлення більш логічним і послідовним. Чим вищий рівень розвитку когнітивних здібностей, тим складніші мовні конструкції здатна використовувати дитина у своїх висловлюваннях [21, с. 33–40.].

Ефективним методом розвитку зв'язного мовлення є використання ігрових методик, що стимулюють мовленнєву активність дітей. Дидактичні ігри, творчі завдання та драматизація допомагають дітям оволодівати мовними навичками у цікавій і доступній формі. Наприклад, ігри на складання розповідей за малюнками або створення власних казок сприяють розвитку монологічного мовлення. Використання казкотерапії допомагає дітям навчитися будувати логічні оповіді, оскільки вони засвоюють структуру тексту на основі знайомих сюжетів.

Методика роботи з сюжетними зображеннями також є ефективним способом розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників. Діти вчаться складати розповіді за серією картинок, логічно пов'язуючи події між собою. Така діяльність сприяє формуванню послідовності викладу думок, розвитку мовленнєвої ініціативи та активізації словникового запасу. Окрім того, робота з ілюстраціями допомагає дітям удосконалювати описове мовлення, що є важливим етапом мовленнєвого розвитку [8, с 14-19.].

Успішний розвиток зв'язного мовлення залежить від врахування індивідуальних особливостей дитини, таких як темп мовленнєвого розвитку та рівень мовленнєвої активності. Деякі діти схильні до більш розгорнутих висловлювань, тоді як інші потребують додаткової стимуляції мовлення. Використання різних форм мовленнєвої діяльності, таких як бесіди, перекази, складання історій, сприяє поступовому вдосконаленню мовленнєвих навичок. Завдання дорослих – створити сприятливі умови для мовленнєвого розвитку дитини, заохочуючи її до активного використання мовлення у різних ситуаціях [33, с 10-12.].

Отже, аналіз наукових досліджень доводить, що у дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком зв'язне мовлення розвивається активно, під час спілкування з близьким оточенням. Діти починають вживати більш складні речення, висловлюють думки чітко та зв'язно.

1.3. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення

Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення має свої закономірності, які відрізняються від розвитку мовлення у дітей з нормотиповим мовленнєвим розвитком. Основні труднощі виникають у процесах сприйняття, розуміння та продукування мовлення, що обумовлено специфікою мовленнєвих дефектів. У таких дітей можуть спостерігатися порушення вимови, недостатнє засвоєння граматичних структур, обмежений словниковий запас та труднощі у формуванні зв'язних висловлювань. Вони потребують більшої мовленнєвої підтримки та цілеспрямованої роботи над удосконаленням мовленнєвих навичок [27,с 312 .].

Затримка у розвитку мовлення може бути спричинена, як порушеннями артикуляційного апарату, так і недостатньою мовленнєвою стимуляцією або неврологічними факторами. Внаслідок цього процес формування зв'язного мовлення відбувається уповільнено, а мовленнєві конструкції залишаються спрощеними та недостатньо розгорнутими [25,с.17-18.]

Одна з основних закономірностей розвитку мовлення у дітей із порушеннями – це труднощі у формуванні зв'язності висловлювань. Діти часто не можуть логічно пов'язати свої думки, що призводить до уривчастих і незавершених висловлювань. Вони можуть пропускати важливі слова або використовувати неправильні граматичні конструкції, що ускладнює розуміння їхнього мовлення. Через це комунікативна взаємодія з оточенням стає менш ефективною, а процес передачі інформації – незрозумілим.

Діти з мовленнєвими порушеннями нерідко будують речення непослідовно, змінюючи порядок слів або плутаючи граматичні форми. Вони можуть використовувати невизначені займенники, які не дають чіткого уявлення про предмет або дію. Часто їм складно дотримуватися логічної структури висловлювання, що робить розповіді незв'язними. Через це співрозмовникам доводиться перепитувати або самостійно додумувати зміст сказаного [13, с.452 .].

Проблеми із завершеністю висловлювань також є типовими для таких дітей, оскільки вони можуть переривати свої речення на півслові або втрачати основну думку. У розповідях нерідко бракує логічних зв'язків між реченнями, що створює враження хаотичності мовлення. Крім того, спостерігаються труднощі у побудові складнопідрядних речень, що обмежує їхню здатність до детального викладу подій. Це впливає на рівень їхньої комунікативної компетентності та загальну мовленнєву активність [25, с 17-18.].

Правильне узгодження слів у реченні є ще однією складністю для дітей із мовленнєвими порушеннями. Вони можуть неправильно змінювати слова за відмінками, родами та числами, що спотворює зміст сказаного. Також вони часто допускають помилки у використанні дієслівних форм, що ускладнює розуміння їхніх висловлювань.

Ще однією закономірністю є обмежений словниковий запас, що впливає на здатність дітей формулювати думки. Діти з недостатньо розвиненою лексикою часто мають труднощі у вираженні своїх переживань, спостережень і бажань. Вони не можуть підібрати точні слова для позначення предметів, явищ чи дій, що змушує їх використовувати узагальнені поняття.

Обмеженість словникового запасу змушує дітей використовувати повторювані слова та стійкі мовні конструкції. Вони часто замінюють складніші слова простішими або використовують займенники замість конкретних назв предметів. У результаті їхні висловлювання стають менш виразними, а тексти – одноманітними. Така ситуація не лише ускладнює комунікацію, а й гальмує розвиток мовленнєвого мислення [28, с. 52 -59.].

Через нестачу слів діти нерідко вдаються до спрощених мовленнєвих конструкцій, що робить їхні висловлювання менш зв'язними. Вони уникають складнопідрядних речень, що обмежує можливості для детального опису подій або пояснення своїх думок. У мовленні можуть переважати короткі, уривчасті фрази, які не дають повного уявлення про зміст висловлювання. Це призводить до того, що їхні розповіді стають біднішими за структурою та менш інформативними.

Діти нерідко уникають складнопідрядних конструкцій, обмежуючись короткими та простими реченнями. Вони зрідка використовують сполучники, які допомагають пов'язувати думки в одне логічне висловлювання. Через це їхні розповіді можуть здаватися уривчастими, а логічні зв'язки між частинами тексту – нечіткими. Відсутність складних речень обмежує можливості для розширеного викладу подій та пояснення причинно-наслідкових зв'язків.

Діти із порушеннями мовлення часто мають труднощі у формуванні звукової культури мовлення, що є важливим компонентом його зв'язності. Вони можуть неправильно вимовляти звуки, замінювати їх іншими або взагалі пропускати окремі фонemi. Такі порушення можуть стосуватися, як окремих звуків, так і їхніх сполучень, що впливає на зрозумілість мовлення. Через це спілкування з іншими людьми стає складнішим, оскільки слухачам важко розібрати висловлювання дитини [1,с.7-8.].

Частою проблемою є нерозбірливість мовлення, яка виникає через слабкий контроль артикуляційного апарату. Діти можуть говорити надто швидко або навпаки, розтягувати слова, що порушує природний ритм мовлення. Іноколи їхні висловлювання супроводжуються зайвими звуками або паузами, які заважають правильному сприйняттю інформації. Це ускладнює взаєморозуміння, особливо у діалогічному мовленні, де важливо швидко реагувати на репліки співрозмовника.

Спотворення звуків у мовленні також є поширеним явищем серед дітей із мовленнєвими порушеннями. Вони можуть замінювати складні звуки простішими, що спрощує вимову, але робить мовлення менш точним. Також спостерігаються випадки змішування звуків, коли дитина плутає близькі за вимовою фонemi, наприклад, [с] і [ш]. Це створює додаткові труднощі у розумінні слів і може призводити до неправильного сприйняття змісту висловлювання.

Нечітка звукова культура мовлення негативно впливає на загальну зв'язність мовлення, оскільки ускладнює передачу ідей. Якщо мовлення дитини важко розібрати, слухачеві доводиться докладати додаткових зусиль для його

розуміння. Це може викликати комунікативні бар'єри та знижувати мовленнєву активність дитини через страх нерозуміння. Тому для покращення звукової культури мовлення необхідна систематична робота логопеда над артикуляцією, розвитком фонематичного слуху та виробленням навичок правильної вимови .

Також спостерігаються труднощі у формуванні логічної послідовності мовлення. Діти можуть починати розповідь із середини подій або плутати хронологічний порядок викладу. Вони часто перескакують з однієї думки на іншу, не завершуючи попередню, що робить їхні висловлювання уривчастими. Через це слухачам складно зрозуміти, про що саме йде мова, і відстежити зміст висловлювання [1,с.7-8.].

Частою проблемою є пропуск важливих деталей, які необхідні для розуміння загальної картини подій. Діти можуть згадувати лише окремі епізоди, не встановлюючи між ними зв'язку, що робить розповідь незавершеною. Вони не завжди розуміють, які частини інформації є ключовими для цілісного сприйняття тексту. Внаслідок цього їхнє мовлення стає фрагментарним і недостатньо розгорнутим.

Ще однією складністю є змішування частин висловлювання, коли діти переносять події або факти у неправильний контекст. Вони можуть сплутати причини і наслідки або вставити нові деталі, які не відповідають змісту розповіді. Це свідчить про недостатній розвиток навичок побудови логічних зв'язків між подіями. Такі труднощі можуть впливати на здатність дітей до переказу текстів, пояснення власних думок і побудови аргументованих висловлювань [8, с.14-19.].

Проблеми з увагою та пам'яттю також є характерною закономірністю мовленнєвого розвитку дітей із порушеннями. Діти можуть легко відволікатися під час розмови, що ускладнює підтримання зв'язності висловлювань. Вони часто втрачають нитку розповіді, забуваючи, про що говорили кілька речень тому. Це призводить до уривчастості мовлення і створює труднощі в побудові логічних висловлювань.

Забування слів або фраз є ще однією типовою проблемою, що впливає на мовленнєву активність дитини. Вони можуть зупинятися в середині речення, шукаючи потрібне слово, або замінювати його невизначеними займенниками. У таких випадках мовлення стає менш точним, а висловлювання – менш зрозумілими для співрозмовника. Це особливо помітно при переказах або складанні розповідей, коли потрібно запам'ятати послідовність подій і використовувати відповідну лексику.

Труднощі з пам'яттю ускладнюють формування розгорнутих висловлювань, особливо при довготривалих мовленнєвих завданнях. Діти можуть забувати зміст попередніх речень, що призводить до логічних розривів у тексті. Вони не завжди можуть утримувати в пам'яті необхідну інформацію, тому їхні висловлювання можуть бути спрощеними та неповними. Це створює додаткові труднощі у навчальній діяльності, особливо під час виконання вправ на переказ чи самостійне складання текстів [7, с. 39].

Ще однією закономірністю є недостатня здатність до самоконтролю над власним мовленням. Діти можуть не помічати власних мовленнєвих помилок, оскільки не усвідомлюють їхнього впливу на розуміння висловлювання. Вони рідко коригують неправильну вимову, помилки в узгодженні слів або порушення граматичних правил. Це призводить до того, що їхнє мовлення залишається нечітким, а іноді й важким для сприйняття.

Брак самоконтролю над мовленням також проявляється у невмінні перевіряти правильність побудови речень. Діти можуть складати фрази з порушенням синтаксичної структури, але не помічають, що вони звучать нелогічно або незавершено. Вони не завжди розуміють необхідність переглядати свої висловлювання, навіть якщо помилки очевидні для слухача. Це створює труднощі у формуванні зв'язного мовлення та розвитку мовленнєвої культури [7, с. 40].

Проблемою є також невміння виправляти власні помилки навіть після їх вказівки дорослими. Діти можуть повторювати неправильні конструкції або вимовляти слова спотворено, не докладаючи зусиль для їхнього виправлення.

Відсутність усвідомленої корекції мовлення впливає на його якість і гальмує процес мовленнєвого розвитку. Через це дитині складно удосконалювати комунікативні навички та вдосконалювати зв'язність своїх висловлювань.

Для подолання цієї проблеми необхідно формувати у дітей навички самоперевірки та аналізу власного мовлення. Корисними є вправи на самостійне виправлення помилок, робота з опорними схемами речень і використання зразків правильного мовлення. Також ефективно залучати дітей до обговорення власних висловлювань, щоб вони поступово навчилися усвідомлювати та виправляти недоліки. Це сприятиме розвитку мовленнєвої компетентності, покращенню якості мовлення та підвищенню його зрозумілості для співрозмовників [8, с.16-18.].

Діти із мовленнєвими порушеннями часто мають знижений рівень мовленнєвої активності. Вони рідше ініціюють розмову, уникають спілкування або обмежуються короткими відповідями. Їхнє мовлення може бути пасивним, оскільки вони відчують труднощі у доборі слів та побудові висловлювань. Це впливає на їхню соціальну взаємодію, оскільки їм складно брати участь у розмовах з однолітками та дорослими.

Одна з причин низької мовленнєвої активності – невпевненість у власних мовленнєвих можливостях. Діти можуть боятися припуститися помилки або не бути зрозумілими співрозмовнику. Вони часто зупиняються під час висловлювань, намагаючись сформулювати думку, але не завжди можуть завершити речення. Це знижує їхню комунікативну мотивацію і сприяє уникненню мовленнєвої діяльності [8, с.16-18.].

Недостатній розвиток мотивації до мовлення також є важливим чинником зниження мовленнєвої активності. Якщо дитина не бачить необхідності в спілкуванні або не отримує позитивного досвіду взаємодії, вона ще більше обмежує свою мовленнєву діяльність. Відсутність стимулюючих ситуацій, у яких потрібно використовувати мовлення, уповільнює розвиток комунікативних навичок. Це може призвести до подальшого відставання у мовленнєвому розвитку та соціальній адаптації.

Робота над підвищенням мовленнєвої активності є важливим етапом у розвитку зв'язного мовлення. Для цього необхідно створювати ситуації, які стимулюють дитину до активного використання мовлення в різних комунікативних ситуаціях. Використання ігор, рольових діалогів, читання та обговорення текстів допомагає зробити мовлення привабливішим і доступнішим для дитини. Систематичне заохочення до мовленнєвої активності поступово підвищує впевненість дитини у своїх можливостях і сприяє розвитку комунікативних навичок [12, с. 112].

Ще однією закономірністю є складнощі у розумінні мовлення інших людей, що безпосередньо впливає на формування власних висловлювань. Діти можуть не сприймати довгі або складні речення, оскільки їм важко утримувати в пам'яті всю почуту інформацію. Вони часто не розуміють логічних зв'язків між словами і реченнями, що ускладнює сприйняття змісту висловлювань. Це призводить до того, що їхні відповіді стають неадекватними або відірваними від теми розмови.

Серйозною проблемою є нерозуміння багатозначних слів та переносного значення висловлювань. Діти можуть сприймати слова лише в їхньому прямому значенні, не розуміючи метафор, порівнянь чи фразеологізмів. Це значно обмежує їхню здатність до аналізу мовлення та адаптації до різних мовленнєвих ситуацій. У результаті їм складно вести діалог, адже вони не завжди правильно розпізнають наміри та емоційний підтекст висловлювань співрозмовника [12, с. 113].

Труднощі у сприйнятті мовлення створюють бар'єри у комунікації та можуть впливати на соціальні взаємодії. Дитина може не розуміти інструкцій, запитань чи розповідей, що ускладнює її участь у навчальному процесі та повсякденному спілкуванні. Вона нерідко потребує додаткових пояснень, повторень або перефразування, щоб повністю засвоїти інформацію. Це може знижувати її впевненість у собі та спричиняти труднощі в розвитку зв'язного мовлення.

Корекційна робота має бути спрямована на покращення розуміння мовлення та розвиток навичок аудіювання. Важливо використовувати вправи на формування слухової уваги, зокрема повторне прослуховування та пояснення почутого. Корисним є також робота з текстами, де дітям пропонують аналізувати зміст висловлювань, визначати головну думку та пояснювати значення слів. Це допоможе їм краще розуміти мовлення інших людей, що сприятиме покращенню їхніх власних мовленнєвих навичок [19, с.2-5.].

Досвід спілкування також впливає на розвиток зв'язного мовлення, адже діти, які рідко залучаються до мовленнєвих взаємодій, мають менше можливостей для розвитку мовленнєвої компетентності. Якщо дитина не має достатнього мовленнєвого контакту з дорослими та однолітками, її мовлення розвивається повільніше. Вона використовує менше слів, рідше ініціює розмову і не завжди може побудувати логічно зв'язне висловлювання. Через це у неї можуть виникати труднощі у формуванні розгорнутих висловлювань і підтримці діалогу [16,с .25-33.].

У процесі комунікації такі діти часто відчують труднощі у підборі слів, що ускладнює точне вираження їхніх думок. Вони можуть замінювати потрібні слова загальними поняттями або жестами, що знижує якість мовлення. Також спостерігається спрощення граматичних конструкцій, оскільки діти не мають достатньої практики у використанні складніших синтаксичних структур. Через це їхнє мовлення стає менш виразним і структурованим, що негативно впливає на їхню комунікативну компетентність [12 ,с. 114].

Обмежений досвід спілкування позначається і на здатності дітей до побудови зв'язних висловлювань. Вони можуть перескакувати з однієї думки на іншу, не дотримуючись логічної послідовності розповіді. Часто їм важко сформулювати складне речення, тому вони вдаються до коротких, уривчастих фраз. Це призводить до того, що їхні висловлювання стають менш зрозумілими для співрозмовника, а сам процес спілкування може викликати труднощі.

Систематичне залучення до мовленнєвих ситуацій сприяє розвитку мовлення та формуванню комунікативних навичок. Важливо створювати умови

для активного мовленнєвого спілкування, використовуючи діалоги, спільні ігри та обговорення. Корисно залучати дітей до розповідей, переказів та описів, що допомагає їм удосконалювати структуру висловлювань. Чим більше дитина взаємодіє мовленнєво, тим швидше вона засвоює нові слова, граматичні конструкції та вчиться будувати зв'язні висловлювання [16, с 25-33.].

Отже, аналіз наукових джерел доводить, що зв'язне мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення розвивається з певними певні труднощами: недосконалі граматичні конструкції; обмежений словниковий запас; проблеми з логічною послідовністю мовлення, порушення звукової культури мовлення та недостатній рівень самоконтролю. Такі діти часто мають труднощі у розумінні мовлення інших, низьку мовленнєву активність та потребують додаткової підтримки у процесі комунікації.

ВИСНОВОК ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Аналіз науково-теоретичних джерел дозволив зробити наступні висновки:

Встановлено, що зв'язне мовлення є важливою складовою навчання рідної мови. Залежно від форми та змісту спілкування розрізняють на два види мовлення: діалогічне та монологічне. Сутність зв'язного мовлення не лише в передачі змісту інформації але й в правильному використанні мовленнєвих засобів, інтонаційної вираженості, підбору необхідних слів, логічній побудові речень. Поєднання всіх визначених елементів забезпечує якісне мовлення.

Визначено, що у нормотипових дітей старшого дошкільного віку зв'язне мовлення розвивається активно, під час спілкування з близьким оточенням, слухання казок, співпраці з однолітками та дорослими. На цьому етапі діти починають вживати більш складні речення, вчаться будувати зв'язні висловлювання та виражати свої думки більш чітко через різноманітні ігри та вправи. Розширення словникового запасу є ключовим фактором розвитку зв'язного мовлення, що сприяє успішній мовленнєвій взаємодії дитини з оточенням.

Розкрито, що недорозвинення зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення може бути спричинене, як порушеннями артикуляції, так і недостатньою мовленнєвою стимуляцією або неврологічними факторами. Це призводить уповільнення розвитку мовленнєвих навичок, а конструкції речень є спрощеними та недостатньо розгорнутими. Зв'язність висловлювання у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення залежить від труднощів формування граматичних конструкцій, обмеженого словникового запасу, проблем з логічною послідовністю мовлення, порушення звукової культури мовлення.

РОЗДІЛ 2.

ВИВЧЕННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

2.1. Методики дослідження зв'язного мовлення

У сучасній психології та педагогіці існують різні методи дослідження зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Науковці пропонують зокрема, для оцінки загального рівня сформованості зв'язного мовлення використовують методику аналізу спонтанного мовлення, яка включає вільні розповіді дитини, переказ почутих текстів або складання розповіді за серією сюжетних картинок. Для виявлення особливостей структурної організації мовлення застосовується методика "Послідовні картинки", що дозволяє оцінити вміння дитини встановлювати логічні зв'язки між подіями та формулювати зв'язний текст. Для аналізу граматичної будови мовлення використовують методику "Закінчи речення", що допомагає дослідити здатність дитини правильно узгоджувати слова та формулювати повні речення [23,с.40-42].

Одним із поширених методів оцінки зв'язного мовлення є методика аналізу спонтанного мовлення розроблялася багатьма фахівцями Дитині пропонують описати події зі свого життя, переказати зміст улюбленої казки або відповісти на відкриті запитання, які спонукають до розгорнутих відповідей. Дослідник оцінює рівень зв'язності висловлювань, використання різноманітних синтаксичних конструкцій та логічну послідовність висловлювання. Ця методика дає можливість визначити загальний рівень мовленнєвого розвитку дитини та її комунікативні навички [23,с.40-42].

Методика «Послідовних картинок» розроблена О.Лурієм, яка дозволяє оцінити рівень розвитку логіко-сміслових зв'язків у мовленні дитини. Вона передбачає використання серії сюжетних зображень, які необхідно розташувати у правильному порядку, що відображає певну логічну послідовність подій. Дитина має пояснити, чому саме такий порядок є правильним, що сприяє

формуванню причинно-наслідкових зв'язків. Ця методика є ефективним інструментом для виявлення рівня розвитку зв'язного мовлення та аналізу його структурної організації [32,с 36.].

Основним етапом дослідження є складання усної розповіді на основі впорядкованих картинок. Дитина повинна описати події в логічній послідовності, використовуючи правильні часові форми дієслів та відповідні мовні конструкції. Оцінюється не лише здатність будувати зв'язний текст, а й вміння використовувати розгорнуті речення та засоби мовного зв'язку. Наявність пропусків у подіях, порушення хронології або невміння узагальнити зміст вказують на труднощі у формуванні мовленнєвої компетентності.

Дана методика широко застосовується для діагностики мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Вона допомагає виявити труднощі у встановленні логічних зв'язків, розумінні сюжетних ситуацій та формулюванні власних висловлювань. Використання цього підходу дозволяє не лише оцінити поточний рівень мовлення дитини, а й визначити напрями корекційної роботи. Завдяки регулярним тренуванням із послідовними картинками можна покращити навички зв'язного мовлення, логічного мислення та мовної виразності (додаток А 2.1.).

Українська психологиня, Л. Понамаренко розробила варіант методики «Незакінчених речень» є ефективним інструментом для визначення рівня сформованості граматичної будови мовлення у дітей. У процесі цієї методики дитині пропонують початок речення, і вона повинна самостійно його завершити. Завдяки такому підходу можна оцінити, наскільки правильно дитина використовує граматичні конструкції, а також перевірити її здатність до узгодження слів у реченні. Цей метод дозволяє виявити рівень засвоєння синтаксичних правил і вміння формулювати зв'язні думки [38,с.12-14].

Аналізуючи завершення речень, спеціалісти можуть оцінити різноманітність мовленнєвих структур, які використовує дитина. Важливою складовою є також правильність узгодження слів у реченні: чи правильно дитина вживає відмінкові форми, дієслова та прикметники. Для цього

використовуються такі приклади, як «На дереві сидить...» або «Вчора я ходив...», де дитина повинна логічно завершити висловлювання. В результаті, можна виявити, на якому рівні дитина володіє граматичними конструкціями.

Методика дозволяє ефективно оцінити ступінь сформованості синтаксичних навичок у дітей з порушеннями мовлення. Діти з мовленнєвими порушеннями часто мають труднощі з побудовою граматично правильних речень, і за допомогою цієї методики можна визначити, чи зберігається правильна структура мовлення. Завершення речень допомагає оцінити, наскільки дитина може адаптувати свої мовні навички до різних ситуацій, використовуючи відповідні граматичні форми. Це дає змогу виявити не лише проблеми у мовленні, а й напрямки для подальшої корекційної роботи.

Над методикою «Опис предмета» працювало багато спеціалістів у галузі педагогіки. Вона застосовується для оцінки здатності дитини формулювати розгорнуті висловлювання. У цьому випадку дитині показують предмет або картинку, і просять описати його за конкретними критеріями. Вона повинна вказати такі характеристики, як колір, форма, розмір, призначення, матеріал тощо. Це дозволяє оцінити, наскільки добре дитина може побудувати логічну і чітку розповідь, розкриваючи різні аспекти предмета [38,с.12-14].

Аналіз цієї методики дозволяє виявити здатність дитини виражати свої думки за допомогою правильно підібраної лексики. Важливою частиною є використання тематично відповідних слів, які допомагають точніше передати характеристику предмета. Під час опису предмета дитина має використовувати слова, що відповідають ситуації, що дозволяє оцінити рівень її мовленнєвої компетентності. Вміння дитини грамотно і різноманітно підібрати слова є важливим індикатором розвитку її словникового запасу.

Дана методика допомагає визначити рівень сформованості зв'язного мовлення у дитини. Важливим критерієм є те, наскільки логічно побудоване висловлювання і чи відповідає воно змісту запиту. Якщо дитина може послідовно і чітко описати предмет, це свідчить про високий рівень її мовленнєвих навичок. Таким чином, за допомогою методики "Опис предмета"

можна оцінити не лише словниковий запас дитини, а й її здатність до складання зв'язних і логічно побудованих висловлювань (додаток А 2.2.).

О.Тушинська авторка методики навчання дітей старшого дошкільного віку «Складання розповіді за серією картинок" використовується для оцінки здатності дитини будувати логічно зв'язний текст. Дитині демонструють кілька послідовних зображень, що зображують певну подію чи ситуацію, і просять її описати, що відбувається на кожному з них. Це дозволяє оцінити, наскільки дитина може правильно структурувати свою розповідь, дотримуючись логічного порядку подій. Важливою частиною є здатність пов'язувати картинки між собою за допомогою мовленнєвих зв'язків [29,с. 33–39.].

Аналізуючи результати, звертають увагу на використання мовленнєвих засобів, які допомагають зберігати зв'язність тексту, таких як сполучники, займенники, повтори та інші елементи. Особливу увагу приділяють послідовності викладу подій: чи дитина правильно організує інформацію, чи розповідає її в логічному порядку. Якщо дитина послідовно та чітко викладає події, це свідчить про сформовану здатність до побудови зв'язного мовлення. Однак якщо вона плутає порядок картинок або не може зв'язати їх у єдину історію, це вказує на труднощі з логічною структурою мовлення.

Дана методика є ефективним інструментом для визначення рівня зв'язності мовлення у дитини. Вона допомагає виявити проблеми з побудовою речень, використанням граматичних конструкцій та здатністю дитині до узагальнення інформації. За допомогою цього методу можна оцінити, наскільки добре дитина розуміє структуру тексту, організує свої думки і формулює висловлювання. Тому методика «Складання розповіді за серією картинок» є важливим етапом у вивченні мовленнєвого розвитку дитини.

Методика «Переказ тексту» є комплексним підходом, який формувалася зусиллями багатьох педагогів і методистів. Він дозволяє оцінити рівень сформованості зв'язного мовлення через відтворення почутого. Дитині зачитують коротку історію або казку, в якій міститься кілька подій або важливих деталей. Після цього дитина повинна переказати текст, звертаючи

увагу на основні моменти. Це дає змогу оцінити, наскільки добре дитина здатна відтворити зміст, не пропускаючи важливі частини [Зимня І. Розвиток мовлення у дітей: теоретичні та практичні аспекти. Педагогіка та психологія. 2006. Вип. 4. С. 15–22.].

Аналіз переказу включає перевірку точності відтворення деталей, що допомагає виявити рівень уваги та пам'яті дитини. Також оцінюється використання логічних зв'язків між подіями, адже важливо, щоб дитина не просто відтворювала окремі фрагменти тексту, а й правильно з'єднувала їх у логічно послідовну розповідь. Оцінка структури переказу дозволяє з'ясувати, наскільки дитина дотримується основної ідеї та формату оригінального тексту. Якщо дитина пропускає важливі моменти або плутає події, це вказує на потребу у додатковому розвитку навичок зв'язного мовлення [18, с. 15–22.].

Даний метод ефективно визначає здатність дитини працювати з мовленнєвою інформацією. Він допомагає не лише оцінити рівень сформованості мовленнєвих навичок, а й виявити проблеми з розумінням текстів. Переказ дозволяє виявити, чи дитина може виділити головні ідеї та інформацію з прочитаного, а також організувати її у вигляді логічної, зрозумілої розповіді. Таким чином, методика «Переказ тексту» є важливим інструментом для розвитку як мовленнєвих, так і когнітивних навичок дитини.

Згідно аналізу методичних джерел нами було модернізовано методику, яка отримала назву «Логічні пари». Вона дозволяє вивчити рівень розвитку логіко-сміслових зв'язків у мовленні дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення без використання сюжетних малюнків. Сутність методики полягає у тому, що дитині пропонується набір карток зі словами або короткими словосполученнями, з яких потрібно вибрати та об'єднати ті, що логічно пов'язані між собою. На відміну від традиційних методик, заснованих на зображеннях, цей підхід акцентує увагу на вербально-логічному мисленні та мовленнєвій аргументації.

Основним завданням дитини є не лише знайти логічну пару чи групу слів, а й пояснити, чому саме вони поєднані. Наприклад, обравши картки

«корова» та «молоко», дитина повинна пояснити, що «корова дає молоко». Поступово рівень складності завдань зростає: від простого співвіднесення двох предметів до створення коротких розповідей із використанням трьох-чотирьох слів. Така форма роботи стимулює дитину будувати зв'язні висловлювання, аргументувати свій вибір і формулювати причинно-наслідкові зв'язки.

Проведення методики включає кілька етапів. Спочатку дитині пропонуються набори з простими, очевидно пов'язаними словами, далі – з менш очевидними, що вимагають мисленневих зусиль. Важливо, що під час роботи дитина не лише відповідає на запитання, а й активно взаємодіє з мовним матеріалом, що дозволяє дослідити її рівень розуміння зв'язків між предметами і явищами.

Оцінювання результатів здійснюється за трирівневою системою. Високий рівень відображає здатність дитини правильно поєднувати більшість слів, пояснювати їхній зв'язок і будувати розгорнуті висловлювання. Середній рівень характеризується частковою правильністю вибору та фрагментарними поясненнями, а низький виявляє труднощі у підборі пар, відсутність логіки у поясненнях і короткі, непослідовні фрази. (див. Додаток А.2.3).

Методика «Логічні пари» дає змогу оцінити сформованість логіко-сміслових операцій, уміння виділяти суттєві ознаки та будувати зв'язне мовлення. Вона може застосовуватися як діагностичний інструмент, так і як засіб корекційної роботи. Регулярне використання цього підходу сприяє розвитку мислення, підвищенню мовної виразності та вдосконаленню здатності дітей аргументувати свої висловлювання.

Методика, назва якої «Грамматичний конструктор». Вона дозволяє дослідити рівень сформованості граматичної будови мовлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення за допомогою спеціально підготовлених карток зі словами. Сутність методики полягає у тому, що дитині пропонується набір окремих слів, які потрібно правильно поєднати в речення. На відміну від традиційної методики «Закінчи речення», де дитина працює з

уже готовим початком, цей підхід стимулює її самостійно будувати граматично цілісну конструкцію на основі запропонованого матеріалу.

Основним завданням дитини є скласти правильне і логічно завершене речення, використовуючи слова з набору. Наприклад, дитині можуть бути запропоновані слова «дівчинка», «малювати», «квітка», «олівець». Правильним варіантом буде: «Дівчинка малює квітку олівцем». У процесі роботи дитина вчиться узгоджувати слова у роді, числі й відмінку, а також правильно вживати дієслівні форми. Завдяки такому підходу можна оцінити рівень сформованості синтаксичних і морфологічних навичок.

Проведення методики включає кілька етапів. На початковому рівні пропонуються прості набори слів, що складають елементарні речення (наприклад: «кіт», «спати», «крісло»). Згодом завдання ускладнюються: дитині пропонуються слова для побудови поширених речень із прикметниками та обставинами (наприклад: «маленький», «хлопчик», «бігти», «швидко», «дорога»). Це дає можливість дослідити не лише правильність побудови речення, а й рівень мовленнєвої гнучкості.

Оцінювання результатів здійснюється за трирівневою системою. Високий рівень визначається тоді, коли дитина самостійно будує граматично правильні та поширені речення із запропонованих слів. Середній рівень характеризується використанням лише частини слів та незначними граматичними помилками. Низький рівень проявляється у труднощах складання навіть простих речень, частому пропусканні слів або неправильному їх узгодженні (див. Додаток А.2.4).

Методика «Грамматичний конструктор» є ефективним інструментом для діагностики сформованості граматичної будови мовлення та може використовуватися як у процесі корекційної роботи, так і для моніторингу динаміки розвитку дитини. Вона допомагає виявити найбільш проблемні зони – неправильне узгодження слів, спрощення синтаксичних структур чи відсутність поширених форм. Регулярне застосування цього підходу не лише дає змогу

оцінити рівень мовленнєвих навичок, а й сприяє їх вдосконаленню у дошкільників із порушеннями мовлення.

Отже, у сучасній психології та педагогіці існує велика кількість методик для дослідження зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Вони дозволяють оцінити рівень розвитку мовленнєвої компетенції, вміння будувати логічно завершені висловлювання, граматичну правильність мовлення та здатність до зв'язного викладу думок. Але для повної діагностики зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення методи дослідження є недостатньо висвітленими. Це спонукало нас до нових ефективних пошуків та вдосконалення наявних методик. Модифіковані нами методики дають змогу дослідити рівень точності, зв'язного мовлення і мислення, дають змогу отримати об'єктивну картину мовленнєвого розвитку дитини.

Це, у свою чергу, дозволяє розробити ефективні корекційні методи, спрямовані на покращення мовленнєвих навичок та підготовку дитини до навчання у школі.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Апробація розроблених нами модернізованих методик дослідження зв'язного мовлення проводилася на базі дошкільних навчальних закладів № 8, 28 м. Тернополя. Дослідженням було охоплено 45 дітей старшого дошкільного віку (від 5 до 6 років), серед яких 15 дітей із типовим психофізичним розвитком (100%) та 30 дітей із порушеннями мовлення, до групи яких увійшли діти із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) IV рівня – 12 (100%) та ЗНМ III рівня – 18 (100%).

Результати аналізу особливостей виконання дітьми завдань, спрямованих на дослідження зв'язного мовлення, показали, що низький рівень сформованості зв'язного мовлення (від 0 до 3 балів) мали переважно діти з

ЗНМ IV рівня (28%) та ЗНМ III рівня (36%). Середній рівень сформованості мовлення (від 4 до 7 балів) був більш поширений серед дітей із типовим психофізичним розвитком (62%), ніж серед дітей із ЗНМ IV рівня (34%) та ЗНМ III рівня (40%). Високий рівень (від 8 до 10 балів) зв'язного мовлення спостерігався у всіх групах, але найчастіше серед дітей з типовим розвитком (38%), а серед дітей із ЗНМ IV рівня (38%) та ЗНМ III рівня (24%) цей рівень був значно нижчим (див. рис. 2.1).

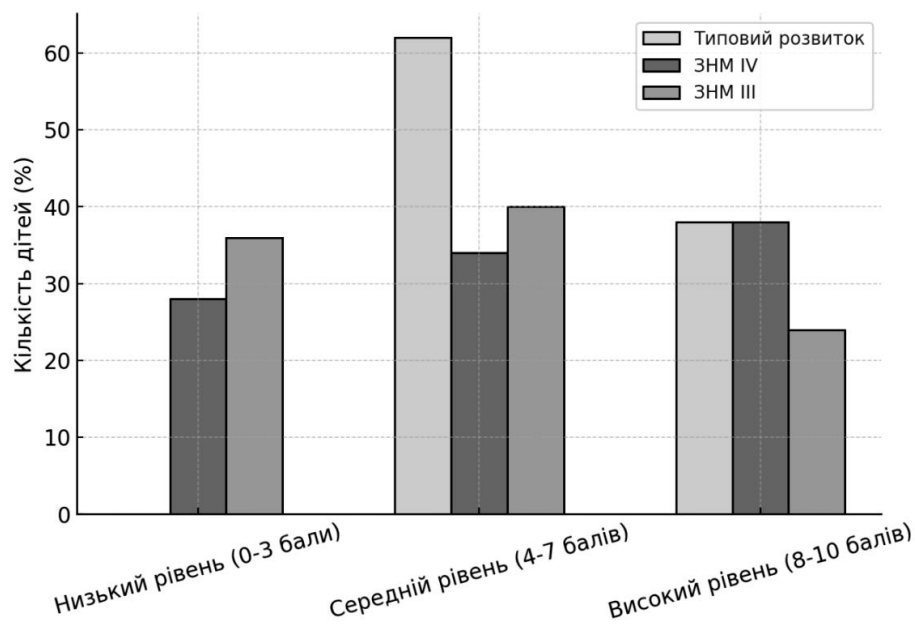

Рис. 2.1. Визначення рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку

При дослідженні лексичного багатства мовлення було встановлено, що низький рівень (від 0 до 3 балів) мали 48% дітей із ЗНМ III рівня, 32% дітей із ЗНМ IV рівня та лише 14% дітей із типовим розвитком. Середній рівень (від 4 до 7 балів) був характерний для 36% дітей із типовим психофізичним розвитком, 50% дітей із ЗНМ IV рівня та 38% дітей із ЗНМ III рівня. Високий рівень (від 8 до 10 балів) спостерігався у 50% дітей із типовим розвитком, тоді як серед дітей із ЗНМ IV рівня він становив 18%, а серед дітей із ЗНМ III рівня – 14% (див. рис. 2.2).

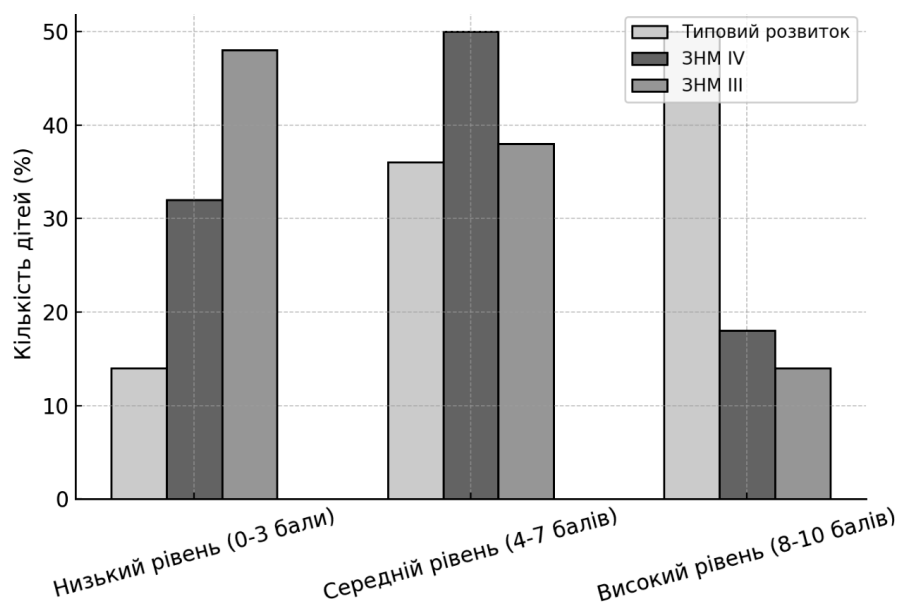

Рис. 2.2. Визначення рівня лексичного багатства у дітей старшого дошкільного віку

Результати аналізу сформованості граматичних конструкцій показали, що низький рівень (від 0 до 3 балів) був характерний для 40% дітей із ЗНМ IV рівня та 44% дітей із ЗНМ III рівня. Середній рівень (від 4 до 7 балів) виявили у 38% дітей із типовим розвитком, 42% дітей із ЗНМ IV рівня та 40% дітей із ЗНМ III рівня. Високий рівень (від 8 до 10 балів) продемонстрували 50% дітей із типовим розвитком, 18% дітей із ЗНМ IV рівня та лише 16% дітей із ЗНМ III рівня (див. рис. 2.3).

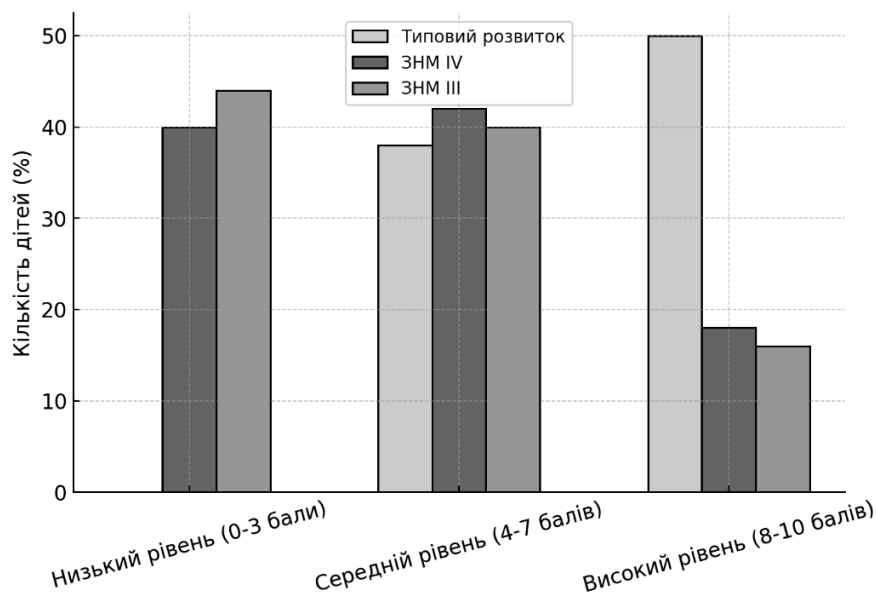

Рис. 2.3. Визначення рівня сформованості граматичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку

При оцінці послідовності викладу думок у дітей старшого дошкільного віку результати показали, що низький рівень (від 0 до 3 балів) мали 36% дітей із ЗНМ IV рівня та 46% дітей із ЗНМ III рівня. Середній рівень (від 4 до 7 балів) виявили у 44% дітей із типовим розвитком, 48% дітей із ЗНМ IV рівня та 36% дітей із ЗНМ III рівня. Високий рівень (від 8 до 10 балів) спостерігався у 50% дітей із типовим розвитком, 18% дітей із ЗНМ IV рівня та 14% дітей із ЗНМ III рівня (див. рис. 2.4).

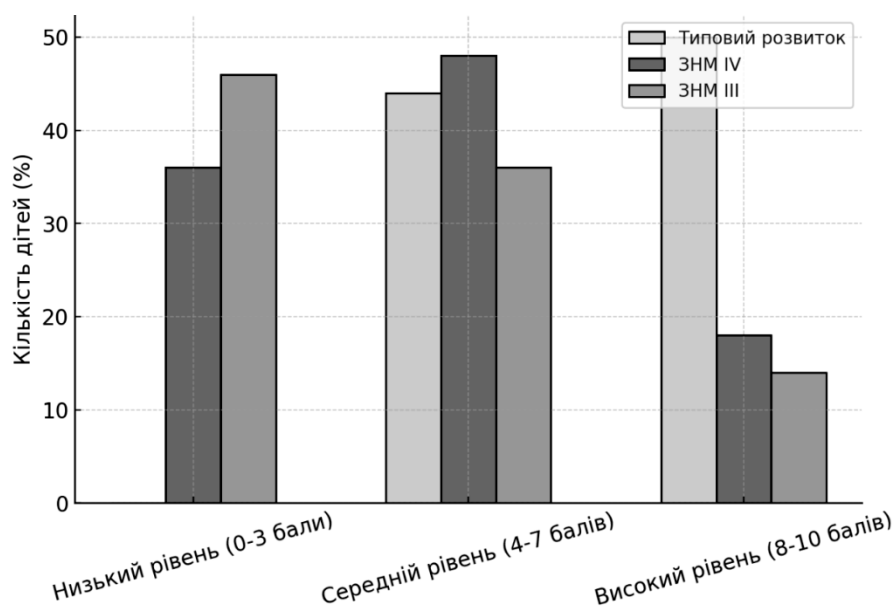

Рис. 2.4. Визначення рівня послідовності викладу думок у дітей старшого дошкільного віку

Результати аналізу сформованості монологічного мовлення засвідчили, що низький рівень (від 0 до 3 балів) спостерігався у 42% дітей із ЗНМ IV рівня та 50% дітей із ЗНМ III рівня. Середній рівень (від 4 до 7 балів) виявили у 40% дітей із типовим розвитком, 46% дітей із ЗНМ IV рівня та 38% дітей із ЗНМ III рівня. Високий рівень (від 8 до 10 балів) продемонстрували 50% дітей із типовим розвитком, 12% дітей із ЗНМ IV рівня та лише 12% дітей із ЗНМ III рівня (див. рис. 2.5).

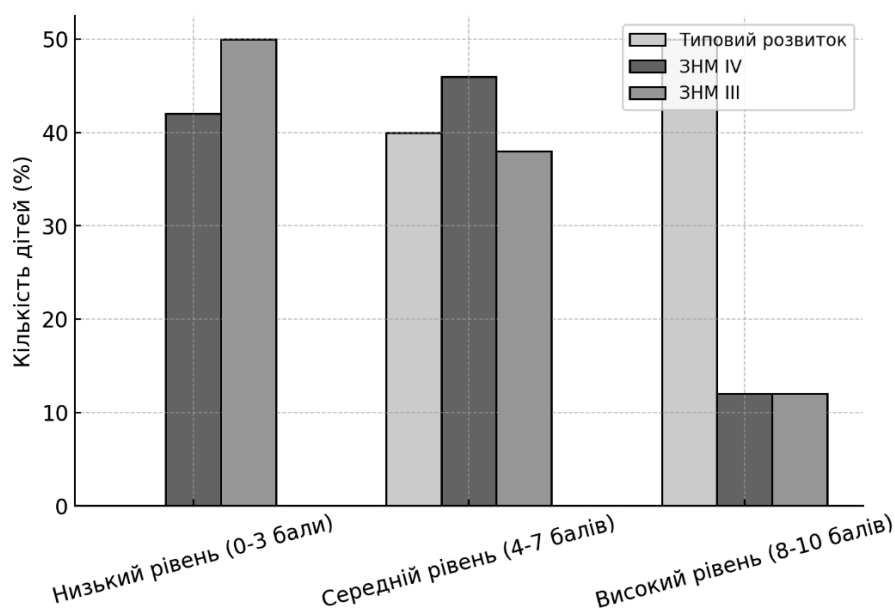

Рис. 2.5. Визначення рівня сформованості монологічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку

Узагальнений аналіз результатів дослідження показав, що рівень розвитку зв'язного мовлення у дітей із порушеннями мовлення є значно нижчим, ніж у їхніх ровесників із типовим розвитком. Найбільші труднощі у дітей із ЗНМ III рівня виникали при побудові зв'язних висловлювань, використанні граматичних конструкцій і формуванні логічної послідовності викладу думок. Діти із ЗНМ IV рівня демонстрували вищі результати, проте їхній рівень зв'язного мовлення також був нижчим, ніж у дітей із типовим психофізичним розвитком (таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

Рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку

Оволодіння мовленням	Високий рівень зв'язного мовлення (у %)	Середній рівень зв'язного мовлення (у %)	Низький рівень зв'язного мовлення (у %)
Типовий розвиток ТРМ	50	40	10
ЗНМ IV рівень	18	46	36
ЗНМ III рівень	12	38	50

Для підтвердження матеріалів дослідження, нами були використані методи математичної статистики, зокрема кореляція Спірмена (див. табл. 2.2; 2.3, рис. 2.6; 2.7) . Для перевірки даних було здійснено ряд операцій:

- 1) проведено розрахунок різниці між показниками дітей з типовим розвитком та з ЗНМ IV рівня (ЗНМ III рівня) (колонка d);
- 2) зведення кожної різниці d в квадрат (колонка d²);
- 3) підраховано суму квадратів;
- 4) проведено розрахунок коефіцієнта рангової кореляції r_s за формулою:

$$r_s = 1 - 6 \cdot \frac{\sum d^2}{N \cdot (N^2 - 1)}$$

- 5) Визначено критичні значення.

Таблиця 2.2

**Порівняльний аналіз показників дітей з типовим розвитком
та з ЗНМ IV рівня**

Властивості мовлення	Рівень розвитку	Типовий розвиток	Ранг А	ЗНМ IV р. (%)	Ранг В	d (ранг А - ранг В)	d ²
Зв'язне мовлення	Високий рівень	38	12	38	11	1	1
	Середній рівень	62	15	34	14	1	1
	Низький рівень	0	3	28	8	-5	25
Лексичне багатство	Високий рівень	50	13	18	10	3	9
	Середній рівень	36	14	50	15	-1	1
	Низький рівень	14	4	32	7	-3	9
Граматичні конструкції	Високий рівень	50	14	18	9	5	25
	Середній рівень	38	13	42	16	-3	9
	Низький рівень	12	5	40	6	-1	1
Послідовність викладу	Високий рівень	50	15	18	8	7	49
	Середній рівень	44	12	48	17	-5	25
	Низький рівень	6	6	36	5	1	1
Монологічне мовлення	Високий рівень	50	15	12	8	7	49
	Середній рівень	40	11	46	17	-6	36
	Низький рівень	10	6	42	5	1	1
	Сума	500	158	502	156	2	242

Результат: $r_s = 0.392$, критичне значення для $N = 15$, кореляція між А і В статистично не визначена.

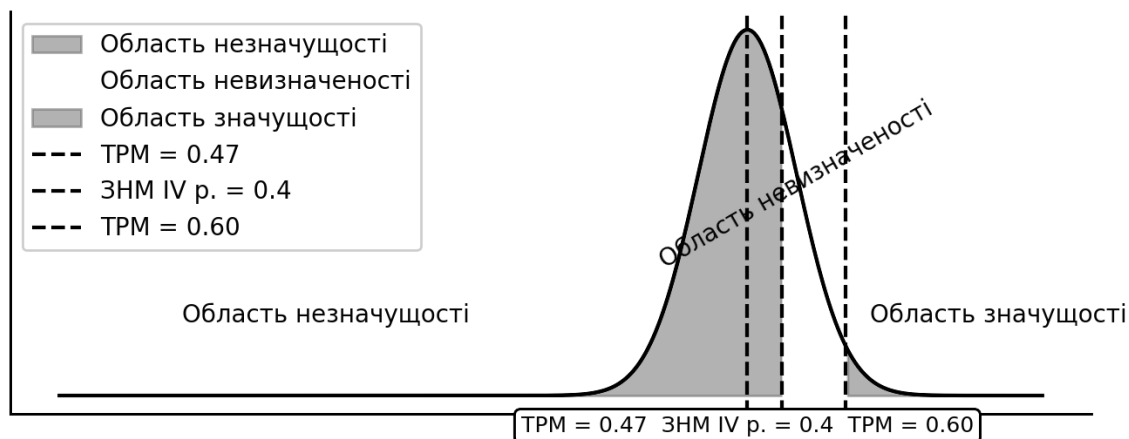

Рис. 2.6. Визначення показників мовлення у дітей з типовим розвитком та з ЗНМ IV рівня

Таблиця 2.3

Порівняльний аналіз показників дітей з типовим розвитком та з ЗНМ III рівня

Властивості мовлення	Рівень розвитку	Типовий розвиток	Ранг А	ЗНМ III р. (%)	Ранг В	d (ранг А - ранг В)	d ²
Зв'язне мовлення	Високий рівень	38	12	24	11	1	1
	Середній рівень	62	15	40	14	1	1
	Низький рівень	0	3	36	8	-5	25
Лексичне багатство	Високий рівень	50	13	14	10	3	9
	Середній рівень	36	14	38	15	-1	1
	Низький рівень	14	4	48	7	-3	9
Граматичні конструкції	Високий рівень	50	14	16	9	5	25
	Середній рівень	38	13	40	16	-3	9
	Низький рівень	12	5	44	6	-1	1
Послідовність викладу	Високий рівень	50	15	14	8	7	49
	Середній рівень	44	12	36	17	-5	25
	Низький рівень	6	6	46	5	1	1

Монологічне мовлення	Високий рівень	50	15	12	8	7	49
	Середній рівень	40	11	38	17	-6	36
	Низький рівень	10	6	50	5	1	1
	Сума	500	158	496	156	2	242

Результат: $r_s = 0.57$, критичне значення для $N = 15$, кореляція між досліджуваними показниками є статистично значущою.

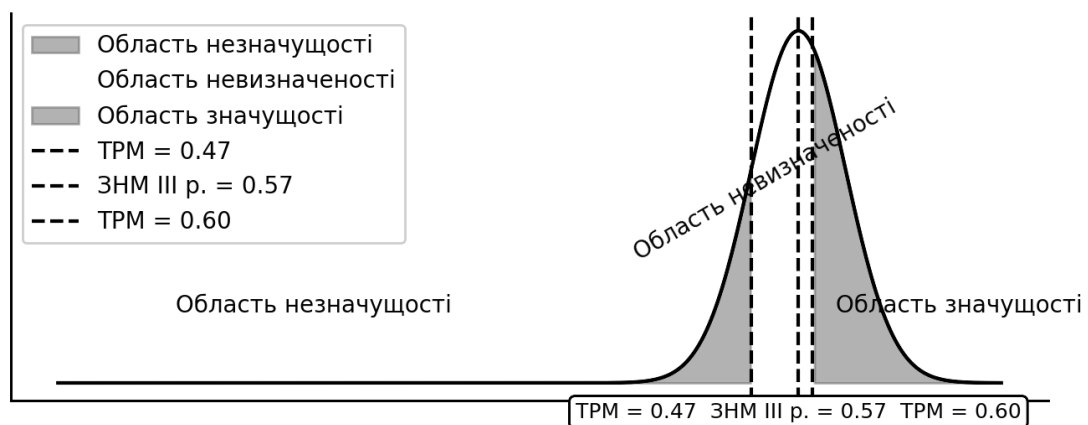

Рис. 2.7. Визначення показників мовлення у дітей з типовим розвитком та з ЗНМ III рівня

Порівняльний аналіз статистичного дослідження сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку показав результати, що демонструють різні рівні розвитку мовленнєвих навичок у дітей з різними формами ЗНМ. Діти з ЗНМ IV рівня мають показники, які наближаються до рівня типового розвитку, оскільки їхня кореляція з результатами дослідження є статистично незначущою. Це свідчить про те, що, незважаючи на наявні труднощі, мовленнєвий розвиток цих дітей знаходиться на достатньо високому рівні. Такі результати свідчать про ефективність корекційної роботи, що сприяє розвитку мовленнєвих навичок.

На відміну від дітей з ЗНМ IV рівня, дошкільники з ЗНМ III рівня демонструють значні труднощі у використанні мовленнєвих конструкцій. Їхня кореляція є статистично значущою, що свідчить про наявність серйозних проблем у формуванні зв'язного мовлення. Це вказує на те, що їхній

мовленнєвий розвиток значно відрізняється від типового, і потребує більш ретельної уваги та корекції. Статистичні дані підтверджують, що дітям з ЗНМ III рівня важко опанувати складні мовні конструкції, що негативно позначається на їхньому мовленнєвому розвитку.

Результати аналізу показали, що діти з ЗНМ III рівня мають значно нижчі показники у кількох важливих аспектах мовленнєвого розвитку. Вони мають труднощі з лексичним наповненням, використанням граматичних конструкцій, а також з послідовністю викладу думок. Крім того, вони часто не можуть сформулювати зв'язний монолог, що є важливим показником розвитку мовленнєвої компетентності. Це підтверджує, що корекційна робота вимагає індивідуального підходу для покращення цих аспектів мовлення у дітей з ЗНМ III рівня.

Отже, аналіз матеріалів дослідження доводить, що у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення зв'язне мовлення є недостатньо розвиненим у порівнянні з їхніми ровесниками без мовленнєвих патологій. Найбільші труднощі виникають при побудові зв'язних висловлювань, формуванні лексичної наповненості та використанні граматичних конструкцій. Особливо це стосується дітей із ЗНМ III рівня, які мають найбільші труднощі при логічному викладі думок. Водночас у дітей із ЗНМ IV рівня помітна тенденція до вищих результатів, що свідчить про можливість більш ефективної корекційної роботи. Таким чином, отримані результати підтверджують необхідність подальшої роботи над розвитком мовленнєвої діяльності.

ВИСНОВОК ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Аналіз науково-теоретичних джерел дозволив зробити наступні висновки:

Встановлено, що існує велика кількість методик («Переказ тексту», «Опис предмета», «Незакінчених речень» та інші.) для дослідження зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Вони дозволяють оцінити рівень розвитку мовленнєвої компетенції, вміння будувати логічно завершені висловлювання, граматичну правильність мовлення та здатність до зв'язного викладу думок.

Визначено, що модифіковані нами методики дають змогу дослідити рівень зв'язного мовлення і мислення, а також отримати об'єктивну картину мовленнєвого розвитку дитини.

«Логічні пари». Дозволяють вивчити рівень розвитку логіко-сміслових зв'язків у мовленні дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення без використання сюжетних малюнків. На відміну від традиційних методик, заснованих на зображеннях, цей підхід акцентує увагу на вербально-логічному мисленні та мовленнєвій аргументації.

«Граматичний конструктор». Дозволяє дослідити рівень сформованості граматичної будови мовлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення за допомогою спеціально підготовлених карток зі словами. На відміну від традиційної методики «Закінчи речення», де дитина працює уже з готовим початком, цей підхід стимулює її самостійно будувати граматично цілісну конструкцію на основі запропонованого матеріалу.

Розроблені модифіковані методики спрямовані на покращення мовленнєвих навичок та підготовку дитини до навчання у школі.

Розкрито, що у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення зв'язне мовлення є недостатньо розвиненим у порівнянні з їхніми ровесниками без мовленнєвих патологій. Найбільші труднощі виникають при побудові зв'язних висловлювань, формуванні лексичної наповненості та використанні

граматичних конструкцій. Особливо це стосується дітей із ЗНМ III рівня, які мають найбільші труднощі при логічному викладі думок.

РОЗДІЛ 3.

ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Організація формувального експерименту

Розвиток зв'язного мовлення є важливим аспектом підготовки дошкільників до навчання в школі, оскільки воно є основою їхньої комунікативної діяльності та когнітивного розвитку. Особливої уваги потребують діти із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ), у яких мовленнєва діяльність характеризується недостатньою сформованістю лексико-граматичних конструкцій, логіко-сміслових зв'язків і зв'язного висловлювання.

Робота нашого дослідження проводилася поетапно. Так, на першому етапі ми здійснили аналіз науково-методичних джерел, що допомогло нам визначити основні напрями корекційної роботи з розвитку зв'язного мовлення у дітей із порушеннями мовлення. Вивчення літератури дало можливість сформулювати головну ідею навчально-корекційної методики, її принципи, завдання, шляхи реалізації та визначити методи і прийоми проведення формувального експерименту.

На другому етапі було сформовано навчально-корекційну методику, що включала спеціально розроблені ігрові вправи та завдання, спрямовані на формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

На третьому етапі проведено формувальний експеримент, під час якого здійснювалася модифікація методики.

Четвертий етап включав кількісний і якісний аналіз отриманих результатів дослідження, що дало змогу оцінити ефективність використаних прийомів корекційного навчання.

На п'ятому етапі були розроблені методичні рекомендації для педагогів і батьків щодо використання ігрових технологій у розвитку зв'язного мовлення у дітей з порушеннями мовлення.

На першому етапі дослідження було проаналізовано психолого-педагогічну літературу, яка засвідчила, що розвиток мовлення дітей залежить від низки факторів, зокрема когнітивного розвитку, мотивації до спілкування та рівня сформованості мовленнєвої діяльності. Аналіз наукових праць показав, що ігрова діяльність є найбільш ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку. Гра сприяє активізації мовленнєвої діяльності, створенню мотивації для комунікації, а також розвитку граматичної, лексичної та фонетичної сторін мовлення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури [7, с 288; 5, с. 42–50.; 14,с.84-89.; 18,с. 15–22.; 35,с. 45–50.; 34,с.9-11; 37, с.58-61.] на першому етапі нашого дослідження засвідчив, що розвиток зв'язного мовлення у дітей з порушеннями мовлення значною мірою залежить від їхньої комунікативної активності, мовленнєвого середовища та застосування спеціаль-них методик навчання. Відповідно до цього твердження та з урахуванням результатів проведеного нами констатувального експерименту, було визначено основну мету цього етапу дослідження – розробка й модифікація навчально-корекційних занять, спрямованих на формування зв'язного мовлення у старших дошкільників із порушеннями мовлення, а також виявлення ефективності використання мовленнєвих ігор та вправ у процесі навчання дітей.

Головну ідею для створення методики ми почерпнули з досліджень науковців, які займалися проблемою формування мовлення у дітей, зокрема: українських дослідників: Л. Андрусина, Т. Власенко, О. Гаврилова, С. Конопляста, Р. Мартинова, Н. Пахомова, Т. Сак, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет, О. Хохліна та ін.; зарубіжних учених: К. Додда, С. Пінкера, П. Броуна, Н. Чомскі, Е. Кларк.

Зокрема, Л. Андрусина досліджувала особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ), вказуючи на необхідність комплексного підходу до корекції мовленнєвих порушень.

В. Тарасун підкреслює, що розвиток мовлення у дітей із порушеннями вимагає використання ігрових методик і спеціально організованого мовленнєвого середовища. О. Гаврилова та С. Конопляста зазначають, що для ефективного розвитку зв'язного мовлення важливими є як когнітивні, так і соціальні чинники.

Спираючись на аналіз праць зазначених учених [7, с 288 .; 6, с 542 .; 9,с.70-75.; 15,с 21-29.; 20,С.60–65.; 26, с.50-54.; 30, с.16-17.; 31,с.28-29.; 34,с.9-11.], а також результати проведеного нами дослідження, було визначено принципи, що лягли в основу корекційної методики формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

1.Принцип усебічного розвитку дитини в процесі навчання та виховання передбачає діяльнісний і комунікативний підходи. В. Тарасун зазначає, що такий підхід сприяє розвитку мовлення дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку. На основі мовленнєвої діяльності відбувається розвиток пізнавальної активності, формування комунікативних навичок і соціалізація дитини [10,с.84-89.; 11,с.120; 34, с.9-11.].

2.Принцип доступності передбачає врахування рівня актуального розвитку мовлення у дітей старшого дошкільного віку (Л. Виготський, О. Гаврилова, Л. Андрусина). Відповідно до цього принципу був сформований корекційний матеріал, що відповідав віковим та індивідуальним особливостям дітей із порушеннями мовлення. Принцип доступності реалізується за трьома напрямками:

- а) забезпечення навчання від простого до складного;
- б) від легкого до важкого;
- в) від відомого до невідомого.

У навчально-корекційній роботі передбачалася послідовність виконання завдань: спочатку – прості вправи, потім – більш складні.

3. *Принцип наочності* ґрунтується на використанні візуальних матеріалів, що допомагають дітям із порушеннями мовлення краще засвоювати інформацію. Використання сюжетних картинок, малюнків, графічних схем сприяє збагаченню словникового запасу дітей та активізації їхнього мовлення [34, с. 93].

4. *Принцип активності й свідомості засвоєння знань* передбачає створення умов для активного залучення дітей до мовленнєвої діяльності. Дослідження Т. Сак та Є. Соботович підтверджують, що активне використання мовленнєвих ігор підвищує ефективність розвитку зв'язного мовлення.

5. *Принцип індивідуального та диференційованого підходу* передбачає врахування індивідуальних особливостей кожної дитини. Важливим є застосування методів корекції, що відповідають рівню мовленнєвого розвитку дітей із порушеннями мовлення (С. Конопляста, Н. Пахомова, М. Шеремет) [7, с. 288; 5, с. 42- 50.; 8, с. 34-40.; 11, с. 120 ; 34, с. 9-11.].

6. *Принцип співпраці дитини з колективом* передбачає створення умов для соціальної взаємодії, що сприяє розвитку діалогічного мовлення та комунікативних навичок. Важливість групової взаємодії у навчально-корекційній роботі підкреслюють дослідження Л. Андрусишиної та О. Гаврилової.

7. *Принцип наступності та перспективності* визначає закономірність мовленнєвого розвитку дитини (Р. Мартинова, В. Тарасун, Є. Соботович). У процесі корекційного навчання використовувалися вправи, що поступово ускладнювалися, забезпечуючи поступальний розвиток мовлення дітей.

Для реалізації корекційного впливу на дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення визначено такі завдання:

- розробка та модифікація мовленнєвих ігор і вправ, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення;

- експериментальне дослідження ефективності розроблених методик;
- розробка методичних рекомендацій для педагогів, логопедів і батьків щодо формування зв'язного мовлення у дітей із порушеннями мовлення.

Головні цілі формувального експерименту:

- формування інтересу в старших дошкільників із порушеннями мовлення до навчального матеріалу під час індивідуальних занять;
- активна участь дітей у групових мовленнєвих заняттях;
- забезпечення умов формування зв'язного мовлення в старших дошкільників із порушеннями мовлення.

Для досягнення цілей формувального експерименту було обрано такі шляхи:

- створення вправ, спрямованих на покращення зв'язного мовлення у дошкільників на індивідуальних заняттях;
- створення для дітей із порушеннями мовлення ситуацій успіху під час навчання на групових заняттях;
- залучення до спільної роботи з дітьми їхніх батьків.

Далі ми виділили форми, етапи та зміст навчально-корекційного впливу.

Основними формами, використаними для проведення експерименту, були:

- фронтальна робота на занятті;
- парна і групова робота;
- індивідуальна робота.

Формувальний експеримент включав п'ять етапів.

На першому етапі – відбувалося формування у дітей навичок зв'язного мовлення через роботу над змістовністю та логічною структурою висловлювань.

На другому етапі – проводилися завдання на розширення словникового запасу та активізацію лексико-граматичних категорій у мовленні.

На третьому – формували у дітей уміння будувати прості та поширені синтаксичні конструкції.

На четвертому – розвивали здатність дітей до логічної послідовності викладу думок.

На п'ятому – завершальному етапі – здійснювалося закріплення сформованих мовленнєвих навичок у різних мовленнєвих ситуаціях.

У процесі проведення корекційного навчання було використано такі методи:

- словесні (розповідь, пояснення, бесіда, навчальна дискусія, робота з текстами та ілюстраціями);
- наочні (метод ілюстрацій, використання серійних малюнків, демонстрація предметів, спостереження);
- практичні (мовленнєві ігри, конструювання розповідей за опорними картинками, драматизація казок);
- методи навчального контролю (усні розповіді, складання логічних зв'язків між подіями, тестові завдання, самоконтроль);
- пізнавальні ігри (діалогічні вправи, ігри на доповнення речень, відтворення ситуацій спілкування);
- дослідний метод (експериментальні мовленнєві вправи, моделювання діалогічних ситуацій);
- проблемний метод (пошук логічного продовження історії, розв'язання мовленнєвих задач);
- частково-пошуковий метод (створення сюжетних оповідей на основі малюнків, складання речень за ключовими словами);
- ситуаційний метод (імітація повсякденного спілкування, створення мовленнєвих ігрових ситуацій).

Були також використані навчально-виховні прийоми, що включали процес ігрової діяльності, роботу з книжками, картками, сюжетними малюнками, лексико-граматичними таблицями та роздатковим матеріалом.

Педагогічні засоби, використані в дослідженні:

- засоби спілкування – вербальні (усна і письмова мова), невербальні (жести, міміка), графічні (схеми, умовні позначення);

- засоби навчальної діяльності – матеріальні (дидактичні ігри, роздатковий матеріал, мнемотаблиці), когнітивні (вербалізовані завдання, алгоритми складання розповідей).

Типологія використаних занять:

- заняття-гра;
- мовленнєве заняття-дослідження;
- вікторина з активним мовленнєвим залученням дітей;
- інтегроване мовленнєве заняття;
- заняття з розвитку зв'язного мовлення;
- заняття з узагальнення та систематизації мовленнєвих навичок;
- заняття контролю та корекції сформованих мовленнєвих умінь;
- заняття практичного застосування мовленнєвих навичок;
- комбіноване мовленнєве заняття.

Отже, на першому етапі нашого дослідження було визначено головну ідею навчально-корекційної методики, сформульовано психолого-педагогічні принципи, завдання, цілі, шляхи їх виконання, розроблено форми, поетапність та зміст формувального експерименту, а також методи та прийоми щодо формування зв'язного мовлення у дошкільників із порушеннями мовлення.

3.2. Методика формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності

Для реалізації корекційного впливу необхідним було створення та впровадження методики, яка поєднувала ігрові форми роботи, адаптовані для розвитку зв'язного мовлення у дітей із порушеннями мовлення. Методика базувалася на диференційованому підході та включала загальну, типову й індивідуальну моделі мовленнєвої корекції. *Загальна модель* корекції була спрямована на розвиток зв'язного мовлення шляхом розширення словникового запасу, формування логічних мовленнєвих конструкцій та вміння передавати інформацію в структурованій формі. Передбачалося використання різних видів

ігрової діяльності для активізації мовлення, розвитку комунікативних навичок та покращення когнітивних процесів.

Типова модель корекції полягала у включенні спеціальних ігор, вправ та завдань у навчальний процес, що сприяли розвитку зв'язного мовлення. Завдання були спрямовані на формування мовленнєвих навичок у спонтанному та контрольованому мовленні, удосконалення вміння логічно й послідовно висловлювати думки.

Індивідуальна модель корекції включала визначення індивідуальних мовленнєвих особливостей дитини, аналіз труднощів у мовленнєвій діяльності, коригування завдань відповідно до рівня розвитку мовлення. Основним принципом було врахування сильних сторін дитини для формування мовленнєвих умінь через гру.

Значна кількість науковців, зокрема Л. Андрусишина, Н. Гаврилова, С. Конопляста, Р. Мартинова, Н. Пахомова, Т. Сак, Є. Соботович, В. Тарасун, досліджували закономірності розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. У своїх працях вони зазначають, що гра є важливим засобом мовленнєвої корекції, оскільки створює природне середовище для розвитку мовленнєвої активності, закріплення лексичних і граматичних структур, формування логічної послідовності висловлювань. Зокрема, Л. Андрусишина аналізувала особливості зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) і наголошувала на необхідності комплексного підходу до корекції. В. Тарасун підкреслювала ефективність використання ігрових методик у розвитку мовленнєвих навичок дошкільників із порушеннями мовлення. О. Гаврилова та С. Конопляста зазначали, що для формування зв'язного мовлення важливими є як когнітивні, так і соціальні чинники.

Аналіз науково-методичних праць логопедів та психологів (Ю. Бугера, В. Шорохова, І. Дубровина, О. Земцова, О. Закревська, І. Светлова, Є. Яковлева) дозволив визначити ефективні мовленнєві ігри та вправи, спрямовані на корекцію мовленнєвих порушень. Зокрема, ігрові методики застосовуються

для формування продуктивності та стійкості уваги у мовленні, здатності до переключення та розподілу уваги під час побудови висловлювань, а також для розвитку фонематичного сприйняття.

Ігри на розвиток зв'язного мовлення

Мета: формування зв'язного мовлення, розвиток навичок опису, розповіді та комунікативної активності.

«*Чарівний мішечок*». Діти по черзі витягують із мішечка предмети та описують їх: колір, форму, розмір, призначення. Для ускладнення завдання можна додати запитання від інших дітей, які допомагають детальніше охарактеризувати предмет.

«*Закінчи речення*». Дорослий починає речення, а дитина має завершити його так, щоб вийшло логічне висловлювання. Наприклад: «Вчора я бачив...», «На прогулянці я знайшов...», «Мені подобається, коли...».

«*Ланцюжок історій*». Дитина починає розповідь одним реченням, наприклад: «Одного разу хлопчик знайшов чарівний ключ». Наступний учасник додає своє речення, розвиваючи сюжет. Кожна дитина продовжує історію, поки вона не отримає завершений вигляд. Гра допомагає розвивати навички зв'язного мовлення, логічного мислення та уяву.

«*Хто я?*». Один із дітей загадує персонажа або предмет і дає його словесний опис, не називаючи напряму (наприклад: «Я рудий, пухнастий і люблю ловити мишей»). Інші діти по черзі ставлять запитання, щоб звузити коло можливих відповідей («Ти живеш у лісі?» або «Чи можеш ти літати?»). Дитина, яка відгадала слово, загадує наступний предмет. Гра сприяє розвитку мовленнєвої активності та вмінню формулювати запитання.

«*Розкажи за малюнком*». Дітям показують картинку, на якій зображено подію або персонажів (наприклад, казкову сцену або ситуацію на дитячому майданчику). Дитина має описати, що вона бачить, використовуючи якомога більше деталей (хто зображений, що вони роблять, яка пора року). Потім педагог або інші діти можуть ставити додаткові запитання («Що могло

трапитися перед цим?» або «Що буде далі?»). Така гра розвиває уміння будувати зв'язні висловлювання та логічно формулювати думки.

«Перевтілення». Дитина уявляє себе певним персонажем або предметом і розповідає про себе від першої особи («Я – веселий повітряний змій, що літає високо в небі»). Вона має розказати про свої почуття, дії та взаємодію з оточуючими («Коли дме вітер, я піднімаюся ще вище, але боюся сильного буревію»). Інші діти можуть ставити уточнювальні запитання («Що тобі подобається найбільше?» або «Чи можеш ти літати без вітру?»). Гра допомагає розвивати уяву, мовленнєву творчість та емоційний інтелект.

«Один день із життя...». Дитині пропонують уявити себе якимось предметом або істотою та описати свій день («Я – ранець, який щоранку вирушає до школи разом з учнем»). Вона має розповісти про події, які з нею відбуваються («Мене відкривають і дістають зошити, але іноді забувають застібнути»). Інші діти можуть запитувати: «Що ти робиш після школи?» або «Яких друзів ти маєш у класі?». Така гра стимулює розвиток образного мовлення та логічного мислення.

«Розкажи, що було далі». Дітям читають або розповідають початок історії, наприклад: «Маленький хлопчик знайшов у лісі чарівний камінець...». Кожна дитина пропонує своє продовження подій, додаючи нові елементи та героїв. Можна додатково ставити запитання, які допоможуть розвинути сюжет («Що він зробив далі?» або «Чи знайшов він власника камінця?»). Це розвиває здатність до побудови зв'язного мовлення та креативного мислення.

«Таємничий предмет». Дитині дають у руки предмет, не показуючи його іншим (наприклад, маленьку іграшку, олівець або листочок). Вона має описати предмет за допомогою слів («Цей предмет круглий, невеликий, на ньому є смуги»). Інші діти намагаються відгадати, що це, ставлячи навідні запитання («Чи можна ним писати?» або «Чи він м'який?»). Така гра сприяє розвитку уважності, мовленнєвого мислення та вміння давати точні описи.

«Виправ помилку». Дорослий навмисне говорить неправильно побудоване речення, наприклад: «На дереві ростуть великі червоні лимони». Дитина має

виправити помилку та правильно побудувати речення («На дереві ростуть великі червоні яблука»). Потім вона пояснює, чому виправила саме так. Це допомагає дітям розвивати мовленнєву правильність, уважність і логічне мислення.

«Що спільного?». Дітям називають два предмети або явища (наприклад, «сонце і лампа»), а вони повинні пояснити, що між ними спільного і чим вони відрізняються. Наприклад: «Сонце і лампа світять, але сонце дає тепло, а лампа ні». Діти можуть наводити власні приклади пар слів і пояснювати зв'язки між ними. Така гра вчить аналізувати, порівнювати предмети та висловлювати свої думки.

«Казковий мандрівник». Дитині пропонують уявити себе героєм казки (наприклад, Колобком, Червоним Капелюшком або чарівним гномом). Вона має розповісти, куди вирушила і що з нею сталося на шляху. Інші діти можуть ставити запитання, які допоможуть розширити сюжет історії. Така гра розвиває навички побудови зв'язного мовлення, уяву та комунікативну активність.

«Секретне інтерв'ю». Один з учасників стає «журналістом», а інший – відомою особою (наприклад, космонавтом, художником або кухарем). «Журналіст» ставить питання, а «зірка» відповідає, використовуючи повні розгорнуті речення. Діти можуть змінювати ролі, вигадувати нові ситуації. Ця гра розвиває вміння ставити запитання та відповідати на них розгорнуто.

«Плутанина». Ведучий читає текст, у якому спеціально допущені помилки (наприклад, «взимку всі дерева розквітають» або «рибки бігають по траві»). Дитина повинна знайти помилку та пояснити, як буде правильно. Гра допомагає розвивати логічне мислення та уважність до деталей.

«Що було б, якби...». Ведучий називає незвичайну ситуацію («що було б, якби річки текли вгору?» або «якщо б у всіх людей з'явилися крила?»), а діти повинні придумати продовження. Вони розповідають, що могло б статися в такій ситуації. Гра стимулює розвиток уяви, зв'язного мовлення та навичок прогнозування.

«Мандрівка в часі». Дітям пропонують уявити, що вони потрапили в минуле або майбутнє (наприклад, у середньовічний замок або на космічний корабель). Вони повинні описати свої враження, що вони бачать, кого зустрічають. Інші діти можуть задавати уточнюючі питання. Гра розвиває навички опису та фантазію.

«Хто я? – опиши мене». Одній дитині на спину кріплять картку із зображенням предмета або персонажа (наприклад, ведмедя, літака, яблука). Інші діти мають описати цей предмет, не називаючи його прямо, а дитина повинна здогадатися, про що йде мова. Це розвиває вміння будувати зв'язні описи та уважно слухати співрозмовників.

Ігри на розвиток лексичного багатства

Мета: активізація словникового запасу, збагачення мовлення новими словами та формування уміння правильно використовувати слова в контексті.

«Хто більше?». Дорослий називає категорію (фрукти, овочі, тварини, меблі), а діти по черзі називають слова, що належать до цієї групи. Той, хто назве найбільше слів, отримує нагороду.

«Скажи іншим словом». Дорослий називає слово, а діти підбирають синоніми. Наприклад: веселий – радісний, сумний – засмучений, холодний – зимний.

«Назви синонім». Ведучий називає слово (наприклад, «великий»), а діти повинні підібрати до нього синоніми («велетенський», «величезний»). Той, хто назве найбільше варіантів, отримує бал. Гра допомагає розширити словниковий запас і розвиває вміння знаходити точні мовні вирази.

«Що зайве?». Ведучий називає 4 слова, три з яких належать до однієї групи, а одне – зайве (наприклад, «собака, кішка, курка, машина»). Дитина повинна знайти зайве слово та пояснити, чому воно не підходить. Гра тренує уважність і класифікацію предметів за категоріями.

«Склади речення». Ведучий називає три випадкових слова (наприклад, «сонце», «квіти», «дівчинка»). Дитина повинна скласти речення,

використовуючи всі три слова: «Дівчинка збрала красиві квіти під теплим сонцем». Чим довше та цікавіше речення, тим більше балів отримує дитина. Гра вчить поєднувати слова та збагачує мовлення.

«*Опиши предмет*». Дитині дають картинку з предметом, і вона повинна описати його за такими критеріями: колір, форма, розмір, матеріал, призначення. Наприклад, якщо це м'яч – «Він круглий, різнокольоровий, гумовий, ним грають у футбол». Якщо дитина назве 5 характеристик, отримує фішку. Гра розвиває мовленнєві навички та вчить деталізувати опис.

«*Знайди пару*». Ведучий називає слово (наприклад, «столяр»), а дитина повинна назвати слово, що з ним пов'язане («молоток»). Гра допомагає розширити уявлення про предмети та їх призначення.

«*Скарбничка слів*». Діти стають у коло, ведучий називає тему (наприклад, «ліс»), а кожна дитина по черзі повинна назвати слово, пов'язане з цією темою («дерево», «гриб», «лисиця», «кущ» тощо). Хто не може назвати слово – вибуває з гри. Це тренує швидкість мислення та поповнює словниковий запас.

«*Навпаки*». Ведучий називає слово, а дитина повинна підібрати до нього антонім (наприклад, «високий – низький», «теплий – холодний»). Далі дитина повинна скласти речення з обома словами: «Ця гора дуже висока, а ця – низька». Гра розвиває вміння добирати точні слова та розширює лексику.

«*Що це може бути?*». Ведучий називає ознаки предмета, а діти повинні здогадатися, що це (наприклад: «Він м'який, теплий, буває пухнастим і живе в домі» – кіт). Потім діти можуть самі придумувати загадки для інших. Гра допомагає розвивати логічне мислення та активізує словниковий запас.

«*Чарівний ланцюжок*». Ведучий називає слово, наприклад, «ліс». Наступний учасник повинен назвати слово, пов'язане з ним, наприклад, «дерево». Наступний – «листя» і так далі. Якщо хтось не може придумати слово – вибуває. Гра допомагає поповнювати словниковий запас і вчить встановлювати логічні зв'язки між поняттями.

«*Кольоровий світ*». Ведучий називає один колір, наприклад, «жовтий», а діти повинні назвати предмети цього кольору: «лимон», «сонце», «банан»,

«курча». Потім можна ускладнити завдання – придумати речення з одним із названих слів. Гра вчить узагальнювати поняття і допомагає збагатити словник.

«*Підбери дію*». Ведучий називає предмет (наприклад, «м'яч»), а дитина повинна назвати дію, яку можна з ним виконати («котити», «кидати», «ловити»). Якщо дитина назве три дії, отримує фішку. Гра розвиває вміння використовувати дієслова у мовленні.

«*Опиши без назви*». Дитина отримує зображення предмета або тварини, але не називає його. Вона повинна описати його властивості: «Цей предмет круглий, червоного кольору, смачний і соковитий» (яблуко). Інші діти повинні відгадати, про що йде мова. Гра сприяє розвитку описового мовлення та логічного мислення.

«*Лото слів*». Дітям роздають картки з малюнками, наприклад, із зображенням продуктів харчування, меблів, одягу тощо. Вони повинні розкласти їх у відповідні категорії та пояснити свій вибір. Це допомагає класифікувати слова та розширює лексичний запас.

«*Знайди пару*». Ведучий називає слово, а дитина повинна знайти до нього пару за змістом. Наприклад, «ключ – замок», «вода – річка», «сонце – світло». Потім вона повинна пояснити, чому ці слова пов'язані між собою. Гра допомагає встановлювати смислові зв'язки між словами.

«*Що це за професія?*». Ведучий називає дії або предмети, а діти повинні визначити професію, до якої вони належать. Наприклад, «ножиці, гребінець, фен» – перукар. Потім діти можуть придумати розповідь про представника цієї професії. Це допомагає розширити знання про світ і поповнити словниковий запас.

«*Словесне доміно*». Ведучий називає слово, наприклад, «хмара». Наступний гравець повинен назвати слово, яке починається на останню літеру («а» – «акула»), наступний – «арбуз» і так далі. Гра вчить швидко знаходити слова та розширює словниковий запас.

«*Один – багато*». Ведучий називає слово в однині, а дитина повинна назвати його у множині: «дерево – дерева», «яблуко – яблука». Потім можна

ускладнити завдання – скласти речення з цими словами. Це допомагає правильно використовувати граматичні форми у мовленні.

Ігри на розвиток граматичних конструкцій

Мета: навчити дітей правильно узгоджувати слова в реченні, використовувати відмінкові форми, дієслівні конструкції.

«*Виправ помилку*». Дорослий навмисно припускається граматичних помилок у реченні, а діти мають знайти їх і виправити. Наприклад: «Учора ми гуляли у парку, і там росли великі дерева і маленькі дерева».

«*Один – багато*». Ведучий називає слово в однині (наприклад, «дерево»), а дитина повинна назвати його у множині («дерева»). Потім можна скласти речення з цими словами: «На галявині росте одне дерево» – «У лісі ростуть високі дерева». Гра допомагає засвоїти граматичні форми числівників.

«*Підбери прикметник*». Ведучий називає слово (наприклад, «книга»), а дитина повинна підібрати до нього прикметники («цікава», «велика», «старовинна»). Потім вона складає речення: «Я прочитав цікаву книгу». Гра допомагає розвивати вміння узгоджувати слова за родом, числом і відмінком.

«*Закінчи речення*». Ведучий починає речення, а дитина повинна його закінчити. Наприклад: «Я люблю, коли...», «Якби я був чарівником, я б...», «На вулиці я бачив...». Це допомагає розвивати зв'язне мовлення та граматичну правильність речень.

«*Зміни час*». Ведучий називає речення у теперішньому часі: «Маша малює картину». Дитина повинна змінити його у минулому та майбутньому часі: «Маша малювала картину» – «Маша буде малювати картину». Це допомагає краще засвоїти граматичні категорії часу.

«*Що спочатку, що потім?*». Дитина отримує набір картинок або речень, які потрібно розташувати у правильному порядку. Наприклад: «Сонце зійшло», «Діти вийшли на прогулянку», «Пішов дощ». Вона складає зв'язну розповідь, правильно використовуючи часові та причиново-наслідкові конструкції.

«*Хто? Що?*». Ведучий називає слово у називному відмінку (наприклад, «ведмідь»), а дитина повинна змінити його у різних відмінках: «немає

ведмедя», «дам ведмедю», «бачу ведмедя», «захоплююся ведмедем». Потім можна скласти речення з кожною формою слова. Це допомагає засвоїти відмінювання іменників.

«*Знайди помилку*». Ведучий навмисне говорить речення з граматичною помилкою, наприклад: «Діти пішов на прогулянку». Дитина повинна виправити речення: «Діти пішли на прогулянку». Якщо вона правильно пояснить свою відповідь, отримує фішку. Гра вчить помічати та виправляти помилки у мовленні.

«*Розкажи по картинці*». Дитині показують картинку з дією, наприклад, «дівчинка годує кошеня». Вона повинна скласти речення у різних часах: «Дівчинка годує кошеня» (теперішній час), «Дівчинка годувала кошеня» (минулий час), «Дівчинка буде годувати кошеня» (майбутній час). Це допомагає засвоїти граматичні категорії часу.

«*Хто що робить?*». Ведучий називає предмет, а дитина повинна підібрати відповідне дієслово та скласти речення. Наприклад: «Риба – плаває у воді», «Машина – їде дорогою». Для ускладнення можна додати обставини: «Риба швидко плаває у чистій воді». Гра вчить правильно використовувати дієслова.

«*Що спочатку, що потім?*». Дитині дають набір слів або речень, які потрібно розташувати у правильному порядку. Наприклад: «Зварили суп», «Купили овочі», «Порізали моркву». Вона повинна скласти зв'язну історію, використовуючи правильні граматичні конструкції. Це допомагає освоїти послідовність подій та причинно-наслідкові зв'язки.

«*Склади запитання*». Ведучий називає твердження, наприклад, «Хлопчик грається у пісочниці». Дитина повинна скласти до нього запитання: «Де грається хлопчик?», «Що робить хлопчик?». Гра допомагає засвоїти структуру питальних речень.

«*Кому що потрібно?*». Ведучий називає професію або персонажа (наприклад, «художник»), а дитина повинна назвати предмети, які йому потрібні («фарби, пензлик, мольберт»). Далі можна скласти речення:

«Художник малює красиву картину пензлем». Гра допомагає розвивати зв'язне мовлення та узгоджувати слова за відмінками.

«Один – багато». Ведучий називає слово в однині (наприклад, «яблуко»), а дитина повинна утворити форму множини («яблука»). Далі вона складає речення: «На дереві росте одне яблуко» – «На дереві ростуть стиглі яблука». Це допомагає правильно використовувати граматичні форми числівників та іменників.

Ігри на розвиток послідовності викладу думок

Мета: формування вміння логічно будувати висловлювання, дотримуватися послідовності розповіді.

«Що було спочатку?». Ведучий розповідає історію з трьох-чотирьох подій, але у неправильному порядку. Наприклад: «Хлопчик з'їв морозиво, купив морозиво, пішов у магазин». Дитина повинна відновити правильну послідовність подій: «Хлопчик пішов у магазин, купив морозиво, з'їв його». Гра вчить дітей логічно вибудовувати події у часі.

«Закінчи історію». Ведучий розповідає початок історії: «Одного разу зайчик побіг у ліс і знайшов...» – а дитина повинна придумати продовження. Потім інший учасник додає ще один епізод, і так триває, поки історія не завершиться. Гра сприяє розвитку логічного мислення та зв'язного мовлення.

«Що було далі?». Дітям показують серію картинок (наприклад, «насіння в землі», «пагінок», «велике дерево з плодами»). Вони повинні розташувати їх у правильному порядку та пояснити, що відбувалося на кожному етапі. Гра допомагає зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки та навчитися послідовному викладу думок.

«Що було б, якби...». Ведучий пропонує ситуацію: «Що було б, якби всі машини перестали їздити?» або «Що було б, якби не стало води?». Діти повинні описати послідовність можливих подій. Це допомагає розвивати вміння логічно будувати висловлювання.

«Секретний лист». Дітям пропонують написати або розповісти лист уявному другу, використовуючи логічну структуру: привітання, основну

частину (що сталося), висновок. Наприклад: «Привіт, Михайлику! Учора ми були в зоопарку. Там я побачив великого ведмедя. Він дуже смішно їв мед. Мені сподобалося! До зустрічі!». Гра навчає дітей логічного викладу думок.

«*Чарівний клубочок*». Ведучий дає дитині клубочок ниток і починає розповідь: «Жила-була маленька фея...». Потім передає клубочок іншій дитині, яка продовжує історію. Так клубочок передається від одного до іншого, поки розповідь не завершиться. Це розвиває навички послідовного мовлення та креативне мислення.

«Що спочатку, що потім?». Ведучий називає кілька дій у неправильному порядку, наприклад: «Я одягаю куртку. Я взуваю чоботи. Я виходжу на вулицю». Дитина повинна розташувати їх правильно: «Спочатку я взуваю чоботи, потім одягаю куртку, а потім виходжу на вулицю». Гра допомагає дітям правильно вибудовувати логічні послідовності дій.

«Ланцюжок подій». Ведучий починає розповідь одним реченням: «Дівчинка пішла в парк». Наступний учасник додає речення: «Вона побачила красиві квіти», наступний – «Вона зірвала одну квітку» і так далі. Гра розвиває вміння зв'язно викладати події та формує навички усного мовлення.

«День у житті...». Дитині пропонують описати типовий день певного персонажа: «День у житті котика», «День у житті квітки». Вона повинна розповісти послідовність подій від ранку до вечора. Наприклад: «Зранку котик прокинувся, потягнувся, випив молока...». Гра допомагає структурувати розповідь.

«Як приготувати...?». Ведучий просить дитину пояснити, як приготувати певну страву (наприклад, бутерброд або чай). Вона повинна описати всі дії у правильному порядку: «Спочатку беремо хліб, потім намазуємо маслом...». Гра формує навички послідовного викладу думок.

Ігри на розвиток монологічного мовлення

Мета: навчити дітей будувати розгорнуті висловлювання, формувати вміння аргументовано висловлювати думку.

«Розкажи про себе». Ведучий пропонує дитині розповісти про себе за планом: «Як тебе звати? Скільки тобі років? Що ти любиш робити? Яка твоя улюблена іграшка?». Спочатку дитина відповідає коротко, а потім намагається будувати розгорнуті речення. Гра допомагає формувати навички самостійного висловлювання.

«Опис предмета». Дитина витягує з мішечка предмет (іграшку, овоч, фрукт тощо) і повинна описати його за такими критеріями: колір, форма, матеріал, призначення. Наприклад: «Це червоне, кругле, соковите, його їдять,

воно росте на дереві» (яблуко). Гра вчить логічно вибудовувати описові монологи.

«Мій день». Дитина розповідає, як пройшов її день, починаючи з ранку і до вечора. Вона описує, що робила, де була, з ким спілкувалася. Наприклад: «Сьогодні я прокинувся рано. Поснідав і пішов у дитячий садок. Там ми гралися з друзями». Це допомагає структурувати мовлення та розвивати пам'ять.

«Ким я хочу стати?». Дитина розповідає, ким хоче стати у майбутньому, що подобається у цій професії, які навички потрібні для неї. Наприклад: «Я хочу стати лікарем, бо він допомагає людям. Для цього потрібно добре вчитися, бути уважним і добрим». Гра формує вміння будувати логічно завершений монолог.

«Розкажи казку». Дитина повинна самостійно скласти казку, використовуючи запропоновані слова або картинки. Наприклад, якщо слова «ведмідь», «ключ», «річка», вона придумує історію: «Одного разу ведмідь знайшов чарівний ключ біля річки...». Це допомагає розвивати уяву та навички зв'язного мовлення.

«Мій улюблений мультфільм/казка». Дитина розповідає про свій улюблений мультфільм чи казку: хто головний герой, що з ним сталося, чим закінчилася історія. Наприклад: «Мені подобається казка про Колобка. Він тікав від звірів, але його з'їла лисичка». Це розвиває навички переказу та логічного викладу подій.

«Розповідь за малюнком». Дитині дають картинку (наприклад, хлопчик ліпить сніговика) і просять скласти розповідь: «Це зима. Хлопчик вийшов на двір. Він зліпив великого сніговика». Поступово можна додавати питання, щоб розширити історію: «Яка пора року? Що робить хлопчик?». Гра розвиває здатність створювати зв'язні монологи.

«Що було далі?». Ведучий починає історію: «Одного дня зайчик знайшов у лісі незвичайний лист...» – і дитина повинна придумати, що сталося далі. Інші

діти можуть продовжувати розповідь, створюючи спільну історію. Гра розвиває мовлення, уяву та навички побудови логічного викладу.

«Опиши свято». Дитина розповідає про улюблене свято: «Мені подобається Новий рік. Ми наряджаємо ялинку, отримуємо подарунки, гуляємо з друзями». Далі вона може розповісти про традиції або найяскравіший момент. Це допомагає дітям вчитися зв'язно та емоційно висловлювати свої думки.

«Моя улюблена іграшка». Дитина бере будь-яку іграшку та розповідає про неї: як вона виглядає, з чого зроблена, що з нею можна робити. Наприклад: «Це моя улюблена лялька. Вона велика, з довгим волоссям. Я граюся з нею і вкладаю спати». Гра допомагає розвивати зв'язність мовлення та навички опису.

«Прогулянка в уявному світі». Ведучий пропонує уявити, що дитина опинилася в незвичайному місці (на острові, у космосі, в чарівному лісі). Дитина розповідає, що вона бачить, кого зустрічає, що робить. Наприклад: «Я потрапив у чарівний ліс. Тут ростуть дивовижні сині дерева, і літають феї». Гра розвиває фантазію та мовленнєву активність.

«Як я провів вихідні». Дитина розповідає про те, що робила у вихідні дні: де була, з ким спілкувалася, що їй сподобалося найбільше. Наприклад: «У суботу ми ходили в парк. Там я катався на каруселі. Було дуже весело!». Гра допомагає тренувати навички послідовного викладу подій.

«Що б я зробив, якби...». Ведучий пропонує дитині уявити ситуацію: «Що б ти зробив, якби став невидимим?» або «Що б ти зробив, якби зустрів чарівника?». Дитина розмірковує та будує логічну розповідь. Гра сприяє розвитку зв'язного мовлення та творчого мислення.

«Розкажи про свого друга». Дитина описує свого найкращого друга: як його звати, що він любить, у що вони разом граються. Наприклад: «Мій друг Сашко дуже веселий. Ми любимо грати у м'яч. Він завжди допомагає мені, якщо я щось не розумію». Це допомагає розвивати навички характеристики людини.

«Мій улюблений герой». Дитина розповідає про улюбленого героя мультфільму, казки чи книжки. Вона описує його зовнішність, характер, що він робить у сюжеті. Наприклад: «Мій улюблений герой – Котигорошко. Він сильний і сміливий, перемагає Змія». Гра формує вміння логічно будувати розповідь.

«Подорож у часі». Дитина уявляє, що вона потрапила в минуле або майбутнє, і розповідає про це. Наприклад: «Я потрапив у майбутнє. Там є літаючі машини, роботи, які допомагають людям». Гра стимулює уяву, вчить будувати зв'язні висловлювання.

«Ким я хочу стати і чому». Дитина розповідає, ким вона хоче бути у майбутньому і чому ця професія їй цікава. Наприклад: «Я хочу бути ветеринаром, бо люблю тварин. Я буду їх лікувати і допомагати їм». Це формує навички аргументації та самовираження.

Проаналізовані ігри на розвиток зв'язного мовлення дозволили нам сформуванню навчально-корекційну модель розвитку мовленнєвих навичок у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Наступним кроком нашого дослідження було визначення поетапності проведення навчально-корекційних занять із формування зв'язного мовлення у старших дошкільників з мовленнєвими порушеннями. Кожен етап формувального експерименту включав розвиток окремих складових зв'язного мовлення на основі спеціально підібраних корекційних вправ.

Розподіл вправ за певним етапом корекційної роботи надав нам можливість розробити графік навчально-корекційної роботи для покращення рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

Аналіз методичних праць науковців, які досліджували проблеми формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення (Л. Андрусишина, Н. Гаврилова, С. Конопляста, Р. Мартинова, Н. Пахомова, Т. Сак, Є. Соботович, В. Тарасун), дозволив нам здійснити вибір вправ, спрямованих на розвиток мовленнєвих навичок у дітей

цієї категорії. У своїх дослідженнях вони наголошують на важливості використання ігрової діяльності для розвитку зв'язного мовлення, формування лексико-граматичних структур, розвитку комунікативних умінь та подолання мовленнєвих труднощів у дошкільників.

Нами було визначено поетапність проведення навчально-корекційних занять із формування зв'язного мовлення у дошкільників із порушеннями мовлення. Кожен етап формувального експерименту включав розвиток окремих компонентів зв'язного мовлення на основі спеціально підібраних корекційних вправ. Ігри, спрямовані на покращення мовленнєвих навичок дошкільників із порушеннями мовлення, містили завдання на розвиток зв'язного мовлення, лексичного багатства, граматичних конструкцій, послідовність викладу, монологічне мовлення (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Етапи навчально-корекційної роботи формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення

Етапи корекційного навчання	Властивості мовлення	Ігри на розвиток зв'язного мовлення	Ігри на розвиток лексичного багатства	Ігри на розвиток граматичних конструкцій	Ігри на розвиток послідовності викладу думок	Ігри на розвиток монологічного мовлення
I етап	Формування зв'язного мовлення, розвиток комунікативної активності	"Чарівний мішечок", "Закінчи речення"	"Хто більше?", "Скажи іншим словом"	"Виправ помилку", "Чарівні слова"	"Що було спочатку?", "Закінчи історію"	"Розкажи історію", "Розкажи про себе"
II етап	Розширення лексичного запасу та розвиток описового мовлення	"Ланцюжок історій", "Хто я?"	"Чарівний капелюх", "Назви синонім"	"Хто що робить?", "Один – багато"	"Що було далі?", "Історія по кубиках"	"Опис предмета", "Мій день"
III етап	Відпрацювання граматичних конструкцій	"Розкажи за малюнком", "Перевтілення"	"Що зайве?", "Склади речення"	"Підбери прикметник", "Закінчи речення"	"Розкажи за малюнком", "Що було б, якби..."	"Ким я хочу стати?", "Розкажи казку"
IV етап	Формування навичок логічного викладу	"Один день із життя...", "Розкажи, що було"	"Опиши предмет", "Знайди"	"Зміни час", "Що спочатку,"	"Секретний лист", "Чарівний"	"Мій улюблений мультфільм /казка",

	подій	далі"	пару"	що потім?"	клубочок"	"Чарівні три слова"
V етап	Закріплення навичок, умінь використувати знання у різних ситуаціях	"Таємничий предмет", "Навпаки"	"Скарбничка слів", "Знайди пару"	"Хто? Що?",	"Що буде далі?",	"Як я провів вихідні"

Розподілені вправи за певним етапом корекційної роботи над формуванням зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення дозволили нам розробити графік навчально-корекційної роботи, спрямований на покращення рівня сформованості мовленнєвих навичок та комунікативної активності у дошкільників (див. додаток А 3.1).

Отже, аналіз теоретичної літератури дозволив нам обґрунтувати принципи роботи, визначити завдання, головні цілі, шляхи, форми, етапи та зміст навчально-корекційної роботи, а також окреслити методи та прийоми для формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засобами ігрової діяльності.

3.3. Аналіз результатів формувального експерименту

Для визначення динаміки впливу формувального експерименту на рівень розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку були визначені контрольна та експериментальна групи. Дослідженням було охоплено 45 дітей віком від 5 до 6 років, серед яких 15 дітей із типовим психофізичним розвитком (100%) та 30 дітей із порушеннями мовлення: із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) IV рівня – 12 дітей (100%) та ЗНМ III рівня – 18 дітей (100%).

На початкових етапах експерименту діти з порушеннями мовлення демонстрували різні реакції на запропоновані завдання. Деякі з них із зацікавленістю виконували всі заплановані вправи, тоді як інші поводитися насторожено і невпевнено. Найбільше їм подобалися ігрові завдання, що дозволяли діяти активно та взаємодіяти з однолітками. Моторно-рухові ігри

допомагали дітям розслабитися і долучитися до процесу навчання. Проте завдання, що вимагали використання мовлення, викликали найбільші труднощі: повторення фраз, опис предметів, побудова розповідей і складання зв'язних текстів.

Навчально-корекційна робота передбачала використання групових та індивідуальних занять, що сприяло створенню емоційно-позитивної атмосфери та підвищенню впевненості дітей. Відзначено, що після роботи в індивідуальному форматі дошкільники більш активно брали участь у групових завданнях, проявляли ініціативу, пропонували власні ідеї та демонстрували більшу мовленнєву активність.

Після завершення експерименту було проведено підсумкове діагностичне дослідження, яке дало змогу оцінити ефективність застосованої методики розвитку зв'язного мовлення. Для цього використовувалися ті самі діагностичні методики, що і на початковому етапі. Порівняльний аналіз результатів виконаних завдань дошкільниками з порушеннями мовлення експериментальної групи (ЕГ) та контрольної групи (КГ) дав змогу визначити позитивні зміни в рівнях мовленнєвого розвитку.

Аналіз результатів показав значне покращення показників зв'язного мовлення у дітей з порушеннями мовлення. Результати оцінки рівня сформованості зв'язного мовлення продемонстрували, що низький рівень (0–3 бали) після експерименту спостерігався лише у 16% дітей із ЗНМ III рівня та 12% дітей із ЗНМ IV рівня, тоді як на початковому етапі цей показник становив 36% та 28% відповідно. Середній рівень (4–7 балів) зріс у дітей із ЗНМ III рівня до 52% та у дітей із ЗНМ IV рівня до 50%. Високий рівень (8–10 балів) зв'язного мовлення продемонстрували 24% дітей із ЗНМ III рівня, 38% дітей із ЗНМ IV рівня та 48% дітей із типовим психофізичним розвитком (див. рис. 3.1).

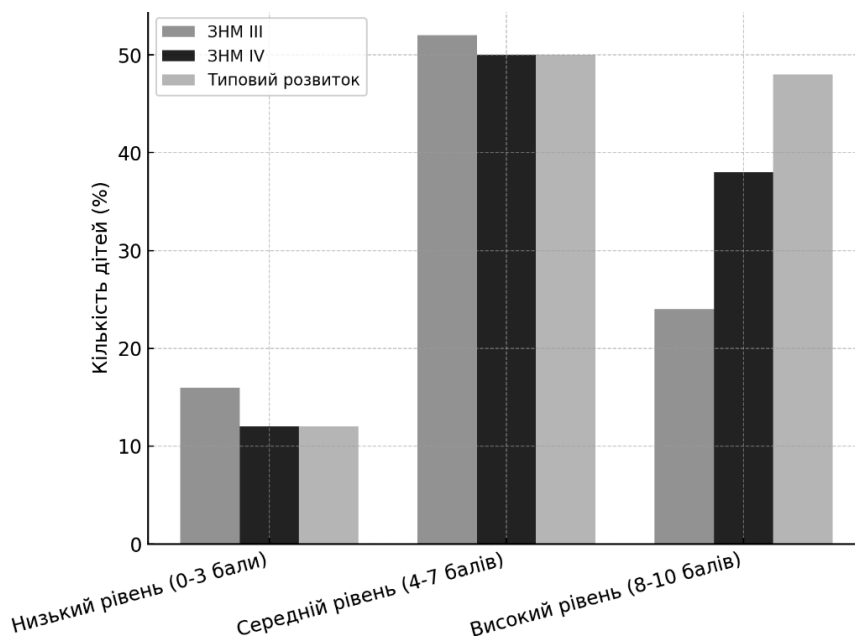

Рис. 3.1. Рівень зв'язного мовлення

При дослідженні рівня лексичного багатства спостерігалася позитивна динаміка у дітей з порушеннями мовлення. Низький рівень (0–3 бали) після формульовального експерименту знизився у дітей із ЗНМ III рівня з 48% до 26%, а у дітей із ЗНМ IV рівня – з 32% до 18%. Середній рівень (4–7 балів) зріс у дітей із ЗНМ III рівня до 50% та у дітей із ЗНМ IV рівня до 58%. Високий рівень (8–10 балів) спостерігався у 24% дітей із ЗНМ III рівня, 24% дітей із ЗНМ IV рівня та 52% дітей із типовим розвитком (див. рис. 3.2).

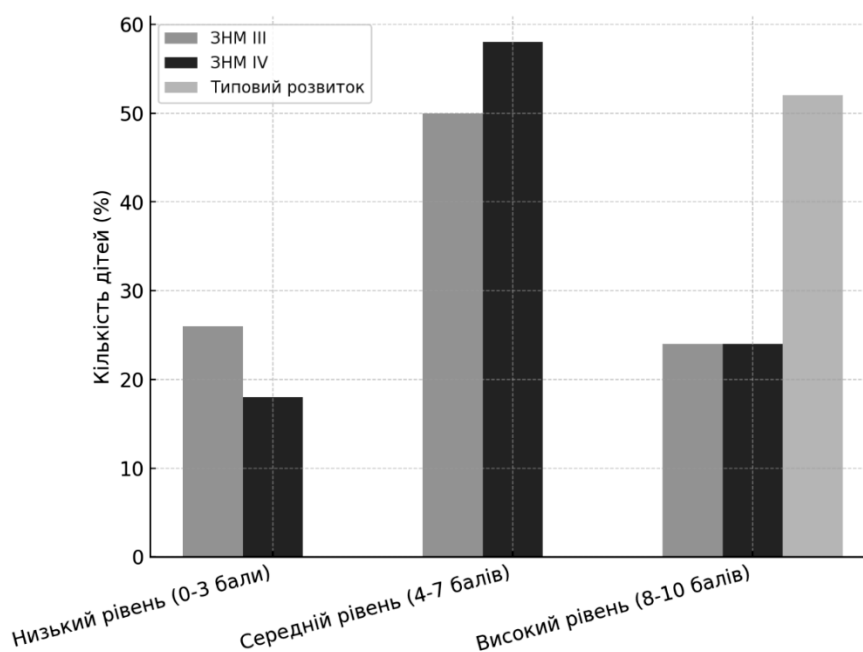

Рис. 3.2. Рівень лексичного багатства

Аналіз граматичних конструкцій у дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) показав позитивні зміни після проведення формувального експерименту. Зокрема, кількість дітей із низьким рівнем (0–3 бали) значно зменшилася: у групі дітей із ЗНМ III рівня цей показник скоротився з 44% до 22%, а у дітей із ЗНМ IV рівня – з 40% до 18%. Це свідчить про покращення засвоєння граматичних норм та структур у дітей із мовленнєвими порушеннями.

Значно зріс середній рівень (4–7 балів) володіння граматичними конструкціями: у дітей із ЗНМ III рівня цей показник досяг 52%, а у дітей із ЗНМ IV рівня – 56%. Високий рівень (8–10 балів) після експерименту продемонстрували 26% дітей із ЗНМ III рівня та 26% дітей із ЗНМ IV рівня, тоді як серед дітей із типовим мовленнєвим розвитком цей показник становив 56% (див. рис. 3.3).

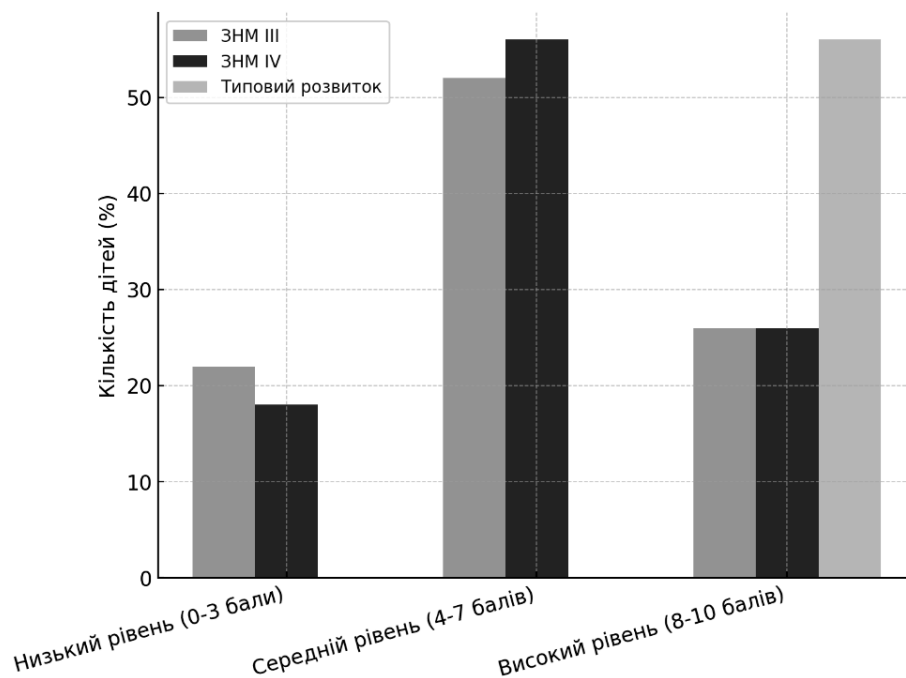

Рис. 3.3. Рівень сформованості граматичних конструкцій

Дослідження рівня послідовності викладу думок показало, що після формувального експерименту низький рівень (0–3 бали) спостерігався у 20% дітей із ЗНМ III рівня та 14% дітей із ЗНМ IV рівня. Це вказує на те, що у частини дітей зберігаються труднощі у логічному формулюванні висловлювань,

вибудові зв'язного мовлення та структурованості викладу думок, хоча загалом кількість дітей із низьким рівнем послідовності мовлення зменшилася.

Середній рівень (4–7 балів) демонстрували 56% дітей із ЗНМ III рівня та 52% дітей із ЗНМ IV рівня, що свідчить про позитивну динаміку у розвитку мовленнєвої зв'язності. Високий рівень (8–10 балів) досягли 24% дітей із ЗНМ III рівня та 34% дітей із ЗНМ IV рівня, що свідчить про помітне покращення їхніх навичок логічного викладу. Серед дітей із типовим розвитком цей показник становив 60%, що вказує на їхню здатність будувати розгорнуті зв'язні висловлювання з дотриманням логіки та послідовності мовлення (див. рис. 3.4).

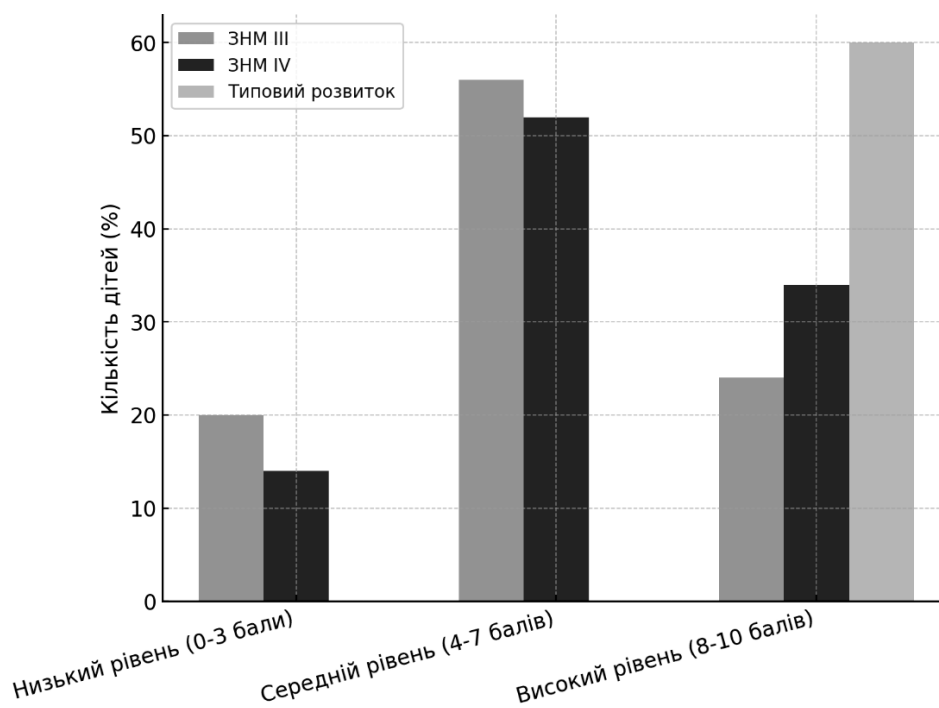

Рис. 3.4. Рівень послідовності викладу думок

Аналіз монологічного мовлення свідчить, що після формувального експерименту низький рівень (0–3 бали) залишився у 14% дітей із ЗНМ III рівня та 10% дітей із ЗНМ IV рівня. Це означає, що частина дітей все ще має труднощі у самостійному формулюванні зв'язних висловлювань, проте загальна кількість таких дітей значно зменшилася. Покращення спостерігалось внаслідок роботи над розвитком зв'язного мовлення та засвоєнням мовленнєвих конструкцій, що сприяло більш чіткому та логічному викладу думок.

Середній рівень (4–7 балів) було зафіксовано у 60% дітей із ЗНМ III рівня та 58% дітей із ЗНМ IV рівня, що свідчить про їхню здатність формулювати більш розгорнуті висловлювання, хоча вони ще потребують певної допомоги та корекції. Високий рівень (8–10 балів) демонстрували 26% дітей із ЗНМ III рівня та 32% дітей із ЗНМ IV рівня, що є значним прогресом у порівнянні з початковими показниками. Серед дітей із типовим розвитком цей показник сягнув 64%, що свідчить про їхню сформовану здатність до зв'язного та самостійного монологічного мовлення (див. рис. 3.5).

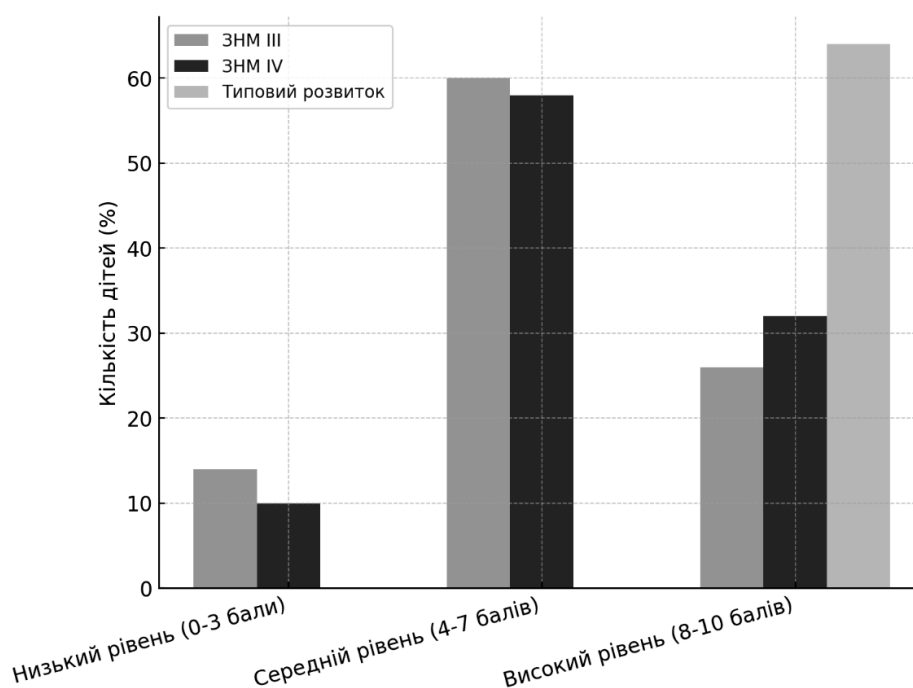

Рис. 3.5. Рівень монологічного мовлення

Отже, результати формувального експерименту показали значні позитивні зміни у рівні зв'язного мовлення у дітей із порушеннями мовлення. Відзначено зростання показників лексичного багатства, використання граматичних конструкцій, послідовності викладу думок і рівня монологічного мовлення. У дітей експериментальної групи значно зменшився відсоток дошкільників з низьким рівнем мовленнєвого розвитку, водночас зросла частка дітей із середнім та високим рівнями сформованості мовлення.

Дослідження рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення довело ефективність використання ігрової діяльності як основного засобу навчально-корекційної роботи. Аналіз

результатів формувального експерименту засвідчив, що після систематичних занять у дітей експериментальної групи (ЕГ) значно покращилися показники зв'язного мовлення: низький рівень (0–3 бали) зменшився з 36% до 16% у дітей із ЗНМ III рівня та з 28% до 12% у дітей із ЗНМ IV рівня. Водночас середній рівень (4–7 балів) збільшився до 52% та 50% відповідно, а високий рівень (8–10 балів) продемонстрували 24% дітей із ЗНМ III рівня та 38% дітей із ЗНМ IV рівня. Це підтверджує, що ігрові методи навчання сприяли розвитку зв'язного мовлення у дітей, допомагаючи їм краще структурувати висловлювання, використовувати розширені мовленнєві конструкції та логічно оформлювати свої думки (див. додаток Б. 3.2).

Перевірка статистичної значущості отриманих результатів за допомогою χ^2 -критерію Пірсона підтвердила ефективність запропонованої методики. Отримані значення ($\chi^2_{\text{емп.}} = 14,21$ та $24,92$) значно перевищували критичний рівень ($\chi^2_{\text{кр.}} = 9,21$), що дає підстави стверджувати про достовірність позитивних змін у розвитку зв'язного мовлення в дітей ЕГ (див. додаток Б 3.2). Проте результати дослідження показали, що не всі діти досягли середнього чи високого рівня мовленнєвого розвитку. В окремих випадках зберігався низький рівень сформованості мовлення, що може бути пов'язано з нерегулярним відвідуванням корекційних занять. Це свідчить про необхідність систематичної роботи не лише у закладах дошкільної освіти, а й у сімейному середовищі. Підтримка батьків у виконанні мовленнєвих ігрових вправ удома є важливою складовою успішного формування зв'язного мовлення у дітей із порушеннями мовлення.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило, що систематична робота з формування зв'язного мовлення у дітей із порушеннями мовлення сприяє їхньому мовленнєвому розвитку та підготовці до навчання у початковій школі.

ВИСНОВОК ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Аналіз науково-теоретичних джерел дозволив зробити наступні висновки:

Встановлено, що розвиток зв'язного мовлення є важливим аспектом підготовки дошкільників до навчання в школі, оскільки воно є основою їхньої комунікативної діяльності та когнітивного розвитку. Особливої уваги потребують діти із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ), у яких мовленнєва діяльність характеризується недостатньою сформованістю лексико-граматичних конструкцій, логіко-сміслових зв'язків і зв'язного висловлювання.

Визначено головну ідею навчально-корекційної методики, сформульовано психолого-педагогічні принципи, завдання, цілі, шляхи їх виконання, розроблено форми, поетапність та зміст формувального експерименту, а також методи та прийоми щодо формування зв'язного мовлення у дошкільників із порушеннями мовлення. Аналіз теоретичної літератури дозволив нам обґрунтувати принципи роботи, визначити завдання, головні цілі, шляхи, форми, етапи та зміст навчально-корекційної роботи, а також окреслити методи та прийоми для формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засобами ігрової діяльності.

Розкрито поетапність проведення навчально-корекційних занять із формування зв'язного мовлення у дошкільників із порушеннями мовлення. Кожен етап формувального експерименту включав розвиток окремих компонентів зв'язного мовлення на основі спеціально підібраних корекційних вправ. Ігри, спрямовані на покращення мовленнєвих навичок дошкільників із порушеннями мовлення, містили завдання на розвиток зв'язного мовлення, лексичного багатства, граматичних конструкцій, послідовність викладу, монологічне мовлення.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дало змогу сформулювати наступні висновки:

1. Аналіз наукових джерел засвідчив, що зв'язне мовлення є основним засобом комунікації, який формується в процесі соціалізації дитини. Це важливий елемент розвитку, що дозволяє дитині не тільки передавати інформацію, а й встановлювати зв'язки з оточуючими, розвивати взаєморозуміння і співпрацю. Зв'язне мовлення сприяє розвитку когнітивних та соціальних навичок, а також формує основи для подальшої освіти. Під час розвитку мовлення дитина активно взаємодіє з навколишнім середовищем, вчиться висловлювати свої думки, розповідати про події та описувати явища.
2. У дітей старшого дошкільного віку цей процес активізується завдяки багатьом факторам, зокрема розвитку мовленнєвих навичок та активному використанню мови в різних комунікативних ситуаціях. Однак у дітей з порушеннями мовлення формування зв'язного мовлення ускладнюється через наявність мовленнєвих дефектів. Відставання у формуванні лексико-граматичних навичок є основною причиною, через яку діти не можуть побудувати зв'язні висловлювання, чітко висловлювати свої думки або точно передавати інформацію. Це заважає їм ефективно комунікувати і повноцінно інтегруватися в соціальне середовище.
3. У дітей з порушеннями мовлення існують значні труднощі з використанням граматичних конструкцій, обмеження в словниковому запасі, що ускладнює побудову зв'язних висловлювань. Вони часто не здатні коректно вживати слова в реченні, не можуть грамотно узгоджувати частини висловлювання, що призводить до розривів у логічній послідовності. Така ситуація значно обмежує їх можливості в навчанні та спілкуванні з однолітками і дорослими. Водночас, дослідження також показують, що корекція цих порушень може сприяти

значному поліпшенню мовленнєвих навичок, розвитку зв'язного мовлення і соціалізації таких дітей.

Тому важливим завданням є розробка і застосування методів, які допомагають дітям з порушеннями мовлення формувати та удосконалювати зв'язне мовлення. Використання ігрових методик, спеціальних вправ, тренувальних завдань на розвиток мовлення сприяє покращенню лексико-граматичних навичок і загальному розвитку дітей. Це дозволяє дітям не тільки покращити свої мовленнєві здібності, а й підвищити впевненість у спілкуванні. Саме через такі методи можна забезпечити дітям з порушеннями мовлення можливість інтегруватися в соціум і досягти успіхів у навчанні та житті.

В результаті дослідно-експериментальної роботи в контексті проблеми дослідження, ми дійшли висновку, що рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей із порушеннями мовлення є значно нижчим порівняно з дітьми з нормотиповим розвитком. Зокрема, серед дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) III рівня лише 12% досягли високого рівня зв'язного мовлення, тоді як серед дітей з типовим розвитком цей показник становив 50%.

Визначення рівня лексичного багатства показало, що високий рівень мають 50% дітей із нормотиповим розвитком, тоді як серед дітей із ЗНМ IV рівня цей показник склав 18%, а серед дітей із ЗНМ III рівня – лише 14%. Це вказує на необхідність цілеспрямованої роботи над розширенням активного словникового запасу.

Аналіз сформованості граматичних конструкцій виявив, що низький рівень засвоєння граматичних норм спостерігається у 40% дітей із ЗНМ IV рівня та 44% дітей із ЗНМ III рівня. Це свідчить про наявність серйозних труднощів у засвоєнні морфологічних і синтаксичних структур мовлення. Діти з таким рівнем розвитку часто не здатні правильно використовувати відмінкові форми, узгоджувати слова в реченні та правильно будувати складні граматичні конструкції. Ці труднощі значно обмежують їхні можливості для побудови

зв'язних і логічно правильних висловлювань, що впливає на ефективність комунікації.

Послідовність викладу думок є слабким аспектом у мовленні дітей із порушеннями мовлення. Зокрема, 36% дітей із ЗНМ IV рівня та 46% дітей із ЗНМ III рівня мали низький рівень сформованості цього показника. Це вказує на труднощі у побудові логічної структури висловлювань, коли діти не можуть послідовно викласти свої думки. Враховуючи ці результати, стає очевидною необхідність застосування спеціальних методик для розвитку навичок формування зв'язних і логічних мовленнєвих конструкцій.

4. Під час формувального етапу експерименту була апробована навчально-розвивальна методика, що базувалася на використанні ігрових прийомів для формування зв'язного мовлення у дітей. Ігрові методи дозволяють створювати сприятливі умови для розвитку мовлення через активне залучення дітей до мовленнєвої діяльності. Використовувались різноманітні ігри, які стимулюють створення зв'язних висловлювань, полегшують засвоєння мовленнєвих конструкцій і покращують комунікативні навички. Отримані результати довели її ефективність: серед дітей експериментальної групи рівень зв'язного мовлення зріс на 28%, що підтвердило позитивний вплив ігрової діяльності.

Найбільш ефективними засобами корекційної роботи виявилися сюжетно-рольові ігри, вправи на складання розповідей за картинками та драматизація казок. Ці методики сприяють розвитку творчої уяви, покращенню логічної послідовності мовлення та залученню дітей до активної мовленнєвої діяльності. Вони допомагають дітям з порушеннями мовлення краще організувати свої думки і виразно передавати інформацію. В експериментальній групі після застосування цих методик середній рівень сформованості зв'язного мовлення підвищився з 38% до 64%, що підтверджує їхню високу ефективність.

Діти, які брали участь у формувальному експерименті, продемонстрували значне підвищення мовленнєвої активності. На початку дослідження 42% дітей із ЗНМ III рівня відповідали односкладово, що свідчить про обмежену

мовленнєву ініціативу. Однак після проведення корекційних занять цей показник значно знизився до 18%, що вказує на покращення здатності дітей формулювати більш розгорнуті висловлювання. Це свідчить про ефективність корекційної роботи, спрямованої на стимулювання мовленнєвої активності та розширення мовленнєвих навичок у дітей з порушеннями мовлення.

Використання методик на розвиток послідовності викладу думок виявилось ефективним у покращенні мовленнєвих навичок у дітей експериментальної групи. Завдяки застосуванню вправ із серіями сюжетних картинок та моделюванням життєвих ситуацій, діти стали здатні більш логічно і послідовно викладати свої думки. Це сприяло значному підвищенню рівня зв'язного мовлення. Як результат, цей показник покращився на 22%, що підтверджує ефективність застосованих методик у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення.

Кореляційний аналіз підтвердив статистичну значущість впливу ігрової діяльності на розвиток зв'язного мовлення. Рівень мовленнєвої компетентності дітей із ЗНМ III рівня після проведення експерименту підвищився на 24%, що вказує на необхідність широкого впровадження запропонованих методик у практику логопедичної роботи.

Запропонована методика може бути рекомендована для використання в освітньому процесі дошкільних закладів, логопедичних груп і центрів корекційного навчання, оскільки доведена її ефективність у підвищенні рівня сформованості зв'язного мовлення.

Отже, результати дослідження підтверджують, що застосування ігрової діяльності в роботі з дітьми старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення є ефективним засобом корекції. Використання спеціально розробленої методики дозволяє значно покращити лексичний запас, граматичну правильність висловлювань та логічну структуру мовлення, що сприятиме успішній підготовці дітей до навчання у школі.